KÜRESEL SORUNLAR VE TÜRKİYE
Göç, Terör, Yoksulluk, Çatışma, Rekabet

Editörler
Prof. Dr. Abdulkadir Baharçiçek
Prof. Dr. Gökhan Tuncel
Doç. Dr. Osman Ağır

nobel

KÜRESEL SORUNLAR VE TÜRKİYE
(Göç, Terör, Yoksulluk, Çatışma, Rekabet)

Editörler: Prof. Dr. Abdulkadir Baharçiçek - Prof. Dr. Gökhan Tuncel - Doç. Dr. Osman Ağır

Yayın No.: 4575
Uluslararası İlişkiler No.: 214
ISBN: 978-625-427-729-0
E-ISBN: 978-625-427-733-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Baharçiçek, Abdulkadir., Tuncel, Gökhan., Ağır, Osman.
Küresel Sorunlar ve Türkiye (Göç, Terör, Yoksulluk, Çatışma, Rekabet) /
Editörler: Abdulkadir Baharçiçek - Gökhan Tuncel - Osman Ağır
1. Basım, XXII + 502 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-729-0
E-ISBN: 978-625-427-733-7
1. Küresel Sorunlar 2. Türkiye

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

BÖLÜM YAZARLARI

1. BÖLÜM:
KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME

Fatih Tekin - Arş. Gör., İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü YÖK 100/2000 Uluslararası Güvenlik ve Terör Öncelikli Alan Araştırma Görevlisi, fatihtekin@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2227-0784

2. BÖLÜM:
ULUSLARARASI SİSTEM

Zekeriyya Akdağ - Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, zekeriyya.akdag@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0866-603X

3. BÖLÜM:
KÜRESEL EKONOMİK SİSTEM

Şükrü İnan- Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat ABD, sukru.inan@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0648-4718

4. BÖLÜM:
ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE KÜRESEL SORUNLAR

Abdulkadir Baharçiçek- Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ abdulkadir.baharcicek@inonu.edu.tr , ORCID: 0000-0001-5053-8069

Umut Turgut Yıldırım- Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, İİBF/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi/ umutturgut.yildirim@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2676-7157

5. BÖLÜM:
KÜRESEL YOKSULLUK

Ender Akyol - Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ender.akyol@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4715-0017

Pınar Kahya Aydın - Arş. Gör., İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, pinar.kahya@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4738-0568

6. BÖLÜM:
TERÖRİZM

Selahaddin Bakan - Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, selahaddin.bakan@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2444-7929

Canan Katılmış - YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri, İnönü Üniversitesi, Uluslararası Güvenlik ve Terör Programı, canan.katilmis@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5978-2674

7. BÖLÜM:
KÜRESEL VE BÖLGESEL SORUNLARIN ORTAYA ÇIKARTTIĞI GÖÇLER VE TÜRKİYE'YE ETKİSİ

Gökhan Tuncel - Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gokhan.tuncel@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2313-2300.

8. BÖLÜM:
KÜRESEL ÇEVRE SORUNLARI VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Murat Sezik - Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, murat.sezik@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4512-2346

9. BÖLÜM:
SALGIN HASTALIKLAR

Y. Furkan Şen - Prof. Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, yusuffurkansen@pa.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7767-0203

Yusuf Zakir Baskın - Öğr. Gör., Jandarma Sahil Güvenlik Akademisi Astsubay Meslek Yüksek Okulu, yusuf.zakir.baskin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4085-4022

10. BÖLÜM:
KÜRESEL DÜZEYDE İNSAN HAKLARI İHLALLERİ VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

Aydın Turhan - Dr., Mardin Cumhuriyet Başsavcısı tuhanayd@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5421-5600

11. BÖLÜM:
TÜRKİYE'DE VE KÜRESEL OLARAK İSLAMOFOBİ MESELESİ

Hasan Ali Yılmaz - Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, hayilmaz@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3105-6691

12. BÖLÜM:
ARAP BAHARI SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

Necmettin Acar - Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi, necmettinacar@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6130-5145

13. BÖLÜM:
SURİYE İÇ SAVAŞI

Gökhan Tuncel - Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: gokhan.tuncel@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2313-2300.

Fatma Nur Özdemir - YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Uluslararası Güvenlik ve Terör Programı, e-posta: fatmanur.ozdemir@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5136-8516.

14. BÖLÜM:
AZERBAYCAN-ERMENİSTAN GERİLİMİ

Süleyman Ekici - Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: suleyman.ekici@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8477-000X.

Alpcan Acar - 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, İnönü Üniversitesi, E-posta: alpcan.acar@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2314-6702.

15. BÖLÜM:
DOĞU TÜRKİSTAN / UYGUR SORUNU

Zekeriyya Akdağ - Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, zekeriyya.akdag@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0866-603X

Bilal Kızıl - Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, bilalkzl@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0152-2989

16. BÖLÜM:
DOĞU AKDENİZ

Osman Ağır - Doç. Dr. İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, Malatya/Türkiye, E-Posta: osmanagir@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1087-0478.

Mehmet Emin Güven - Araştırma Görevlisi, İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya/Türkiye, E-Posta: mehmetemin.guven@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9863-5212.

17. BÖLÜM:
KÜRT MESELESİNİ DEMOKRASİ BAĞLAMINDA DÜŞÜNMEK

Ömer Taylan - Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, otaylantr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6499-6770

16. BÖLÜM:
DOĞU AKDENİZ

Osman Ağır - Mehmet Emin Güven

"*Nedir bu Akdeniz?*
Binbir şeyin hepsi birden. Bir manzara değil, sayısız manzaralar.
Bir deniz değil, birbirini izleyen birçok deniz.
Bir uygarlık değil, birbiri üzerine yığılmış birçok uygarlık."

- Fernand Braudel -

Giriş

Tarihin farklı dönemlerinde çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan ve dünya ticaret ağının transit geçiş rotasında bulunan Akdeniz, geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok devletin güç ve egemenlik mücadelesine sahne olmaktadır. Fırat ve Dicle ile birlikte Mezopotamya'da tarihin ilk medeniyetlerine ev sahipliği yapması, İpek ve Baharat yolları gibi geleneksel ticaret yolları güzergâhında bulunmasının avantajı Akdeniz'i tarih boyunca vazgeçilmez kılmış ve küresel ekonomik ilişkilerin, sosyal ve kültürel etkileşimlerin merkezi haline getirmiştir. Yakın tarihte bölgede keşfedilen enerji kaynakları ise Akdeniz'i, bölgesel ve küresel aktörler için egemenlik ve güç mücadelesi sahası olarak yeniden dünya siyasetinin merkezine taşımıştır. Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kavşak noktasında bulunmasının yanı sıra önemli miktarda enerji rezervi bulunduğunun keşfedilmesi günümüzde bölgeyi jeostratejik açıdan da önemli hale getirmiştir. Bu durum Akdeniz'i bir taraftan bölgesel ve küresel aktörlerin ilgi odağına taşırken, diğer taraftan büyük bir jeopolitik rekabetin merkezi haline getirmiştir. Tarihsel süreçte Akdeniz'de meydana gelen sorunlara yönelik nihai çözümlerin sunulamaması ve günümüzde çeşitlilik gösteren yeni sorunların varlığı, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan Akdeniz'de gerilimlerin artmasına ve tansiyonun yükselmesine neden olmaktadır.

Doğu ve Batı eksenli dünya ticaret rotasının geçiş güzergâhı üzerinde bulunan Doğu Akdeniz'in ulaşım, ticaret, göç ve enerji nakil yolları üzerinde "geçiş bölgesi" niteliği, süreç içerisinde bölgeyi küresel ve bölgesel güçlerin odağı haline getirmiştir. Çeşitli nedenlere dayalı olarak yasadışı yollardan Avrupa'ya göç etmeye çalışan insanlar için dahi Doğu Akdeniz yeni bir yaşama açılan mavi umut olarak görülebilmektedir. Ancak binlerce insanın umudu ne yazık ki bugün yine Akdeniz'in sularında son bulmaktadır. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte deniz ticaret yollarının kısalması, Doğu Akdeniz'in bölgesel nitelikteki öneminin artarak küresel nitelik kazanmasında etkili olurken; bölgede keşfedilen enerji kaynaklarının varlığı, Doğu Akdeniz'in çekiciliğini artırarak bölgesel ve küresel aktörler için bölgeyi vazgeçilmez kılmaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'in artan değeri aynı zamanda bölgede siyasi, ekonomik, askeri ve enerji alanlarında çıkar çatışmalarını ve güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Sanayi Devrimiyle birlikte enerjiye duyulan bağımlılık ve 20. yy.'ın son çeyreğinde yaşanan petrol krizlerinin ardından enerji kaynaklarına ihtiyacın artması, bölgesel ve küresel aktörleri yeni enerji kaynakları aramaya yöneltmiştir. Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesi, bir taraftan enerji ihtiyaçlarının karşılanması anlamına gelirken diğer taraftan bölgenin uluslararası aktörler için daha çekici hale gelmesine ve Doğu Akdeniz'in bölgesel ve küresel güç mücadele alanına dönüşmesine neden olmuştur. Bu açıdan, uluslararası rekabetin yeni arenası olan Doğu Akdeniz'de yaşanan sorunların odağını, enerji kaynaklarına erişim ve paylaşım mücadelesi oluşturmaktadır. Ancak Doğu Akdeniz'de yaşanan sorunları yalnızca enerji kaynakları üzerinden değerlendirmek dar bir bakış açısı sunacaktır. Bu nedenle Doğu Akdeniz sorununu; özelden genele, mikro ölçekten makro ölçeğe doğru genişleyecek bir perspektif içerisinde ele alarak analiz etmek değerlendirmelerimizi tek boyutlu ve sığ bir bakış açısından kurtarırken, sorunun doğru anlaşılmasına ve soruna ilişkin çözüm arayışlarına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, uluslararası politikada devletlerin ve ulusaşırı şirketlerin rekabet sahasına dönüşen Doğu Akdeniz sorununun temelinde, kıyıdaş ülkelerin "kıta sahanlığı" ve "Münhasır Ekonomik Bölge" (MEB) alanlarının sınırlarının belirlen(eme)mesi sorununun yattığını söylemek mümkündür. Mamafih, Doğu Akdeniz sorunu mikro ölçekte; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de ilan ettiği deniz yetki alanlarını, Türkiye'nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kıta sahanlığı haklarını ihlal ederek uluslararası hukuka aykırı şekilde tek taraflı oluşturması ve Doğu Akdeniz'de Türkiye ve KKTC'yi saf dışı bırakma çabası etrafında şekillenmektedir.

Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarına erişim ve enerji kaynaklarının transferi özelinde şekillenen sorunlar, aynı zamanda küresel güçlerin bölgesel çıkarları doğrultusunda gelişen diğer sorunlara eklemlenerek makro bir görünüm kazanmaktadır. Bu bağlamda; doğalgaz ve petrol rezervleri açısından ekonomik güvenlik ve enerji nakil güvenliğinin oluşturulması, Soğuk Savaş döneminden itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Ortadoğu'daki politik rekabeti ve Arap-İsrail savaşları ile Filistin-İsrail gerilimleri üzerinden Ortadoğu'da İsrail'in güvenliğinin sağlanması çabası, Avrupa Birliği'nin (AB) Akdeniz genişlemesi ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığından kurtulma arayışları, Rusya'nın tarihi emelleri doğrultusunda sıcak denizlere inerek Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da etkinliğini artırma isteği ve AB'nin kendisine olan enerji bağımlılığını sürdürülebilir kılma amacı, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla deniz ticaret yollarının güvenliği meselesi ve Fransa'nın post-kolonyal emelleri üzerinden şekillenen Akdeniz politikaları, Arap Baharı süreciyle birlikte Suriye, Mısır ve Libya'da yaşanan gelişmeler ve son olarak yeni dünya düzenini yeni ipek yolu düşüncesi üzerinden kurmaya çalışan Çin'in, "Kuşak Yol Projesi"yle Akdeniz politikalarına eklemlenme çabası Doğu Akdeniz meselesine küresel perspektiften bakmayı zorunlu kılmaktadır.

Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye'nin egemenlik haklarını, siyasi ve ekonomik bağımsızlığını doğrudan ilgilendiren Doğu Akdeniz meselesinde proaktif politikalar yürütmesi ülkenin bekası açısından hayati öneme sahiptir. Türkiye, Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı ve MEB alanları özelinde yaşanan sorunlara karşı deniz yetki alanlarını korumaya yönelik olarak "Mavi Vatan" doktriniyle hareket etmektedir. Yunanistan ve GKRY'nin Doğu Akdeniz'de tek taraflı ve uluslararası deniz hukuku sözleşmelerine aykırı hukuksuz eylemlerine karşı Türkiye, uluslararası hukuka uygun olarak diplomatik yollarla ve sismik aramalar, sondaj faaliyetleri ve askeri önlemler çerçevesinde sahada kendisinin ve Kıbrıs Türklerinin haklarını muhafaza etmeye çalışmaktadır. Bölgesel veya küresel aktörlerin taraflı tutumlarına rağmen Türkiye, Doğu Akdeniz'de bir oldu-bittiye izin vermeyecek hamleler gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda Türkiye, Doğu Akdeniz'deki haklarını koruyabilmek ve etkinliğini sürdürebilir kılmak için siyasi, askeri-güvenlik ve enerji alanlarında çeşitli yaklaşımlar sergilemekte ve bölgede deniz yetki alanlarına ilişkin mutabakatlar imzalamaktadır.

Bu kapsamda; çalışmanın ilk bölümünde, tarihsel süreç içerisinde Doğu Akdeniz sorununun ortaya çıkışı ve tartışmalara neden olan sorunlar ülkeler bağlamında değerlendirilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ilerleyen

bölümlerinde sırasıyla Doğu Akdeniz sorununun bölgesel ve küresel etkileri ile bölge ülkeleri ve bölge dışı ülkelerin bölgeye yönelik politikalarının sonuçları tartışılarak Türkiye açısından Doğu Akdeniz sorunu ve yaşanan sorunlara yönelik Türkiye'nin politikaları ele alınacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Doğu Akdeniz sorununa ilişkin değerlendirmelere ve sorunun çözümüne ilişkin önerilere yer verilecektir.

1. Doğu Akdeniz Sorunu

Coğrafi konumu itibariyle Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında kavşak niteliğinde bulunması ve Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Kafkaslara yakınlığı nedeniyle sahip olduğu jeostratejik önemi, tarih boyunca Doğu Akdeniz'i önemli güç mücadelelerinin yaşandığı merkezlerden biri haline getirmiştir. Doğu-Batı istikameti boyunca uzanan Akdeniz'in göç ve ticaret yolları üzerinde bağlantı noktası olarak stratejik bir geçiş güzergâhı olması ve özellikle I. Dünya Savaşı sonrası değişen uluslararası düzenle birlikte yakın zamanda bölgede keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin varlığı, Doğu Akdeniz'in çekiciliğini artırmaya başlamıştır. Ayrıca Doğu Akdeniz'in, Ortadoğu petrollerinin ve Hazar Havzası'nın hidrokarbon kaynaklarının Avrupa'ya taşınması konusunda enerji nakil koridoru oluşturması, Doğu Akdeniz'i bölge ülkelerinin dünyaya açılan kapısı konumuna taşımaktadır. Son yıllarda Doğu Akdeniz'de yapılan sismik tarama ve keşif faaliyetleri sonucu Kıbrıs açıklarında tespit edilen doğalgaz ve petrol rezervlerinin varlığı, bölgenin jeopolitiğinde bölgesel ve küresel dengeleri değiştirecek ve politik dengeleri yeniden inşa edecek sonuçlar doğurmaktadır.[1] Özellikle 21. yüzyılın başından itibaren bölgede keşfedilen zengin hidrokarbon rezervlerinin yerlerinin tespit edilmesi, Doğu Akdeniz'de bölge devletlerinin deniz yetki alanlarının kullanımı ve paylaşımı sorunlarını gündeme getirirken; bölge dışı devletlerin de kaynaklara erişim ve yararlanma çabası içerisinde bölgeye yönelik politikalarını dizayn etmesi, Doğu Akdeniz sorununu küresel güçlerin de müdahil olduğu kompleks bir sorun yumağı haline dönüştürmektedir.

Doğu Akdeniz sorununun tanımlanmasından önce Doğu Akdeniz'in neresi olduğu sorusunun cevaplanması, bölgenin öneminin ve yaşanan sorunların nedenlerinin anlaşılmasını ve sorunların tanımlanmasını kolaylaştıracaktır. Literatürdeki yaygın görüşe göre Doğu Akdeniz, coğrafi açıdan Tunus'un Bon Burnu ile İtalya'ya bağlı Sicilya Adası'nın batıya uzanan kısmındaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusunda kalan bölgeyi ifade etmektedir.[2] Bu

bakımdan en geniş anlamıyla Doğu Akdeniz; Yunanistan, Türkiye, Kıbrıs, Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail, Mısır, Libya ve Tunus kıyıları tarafından çevrili alanı kapsamaktadır.[3] Kıbrıs, Girit ve Sicilya gibi önemli adaları da bünyesinde barındıran Doğu Akdeniz, tarihin her döneminde uygarlıkların, imparatorlukların ve devletlerin hedefleri arasında yer almış ve tarih boyunca merkezi önemini korumuştur. 'Levant' olarak da adlandırılan Doğu Akdeniz bölgesinde 4000 yıl öncesine dayanan ticari ilişkilerin varlığı ve sosyal hayatın kozmopolit yapısı,[4] bölgenin doğuyla batının sentezlendiği ve medeniyetlerin birbirleriyle etkileşimde bulunduğu bir geçiş bölgesi haline gelmesinde etkili olmuştur. Braudel,[5] Akdeniz'de Batı, İslâm ve Yunan uygarlıklarının bir arada bulunmasının ve bu üç uygarlığın aralarında meydana gelen inişli çıkışlı çekişmelerin Akdeniz'in tarihini şekillendirdiğini belirtmektedir. Bu bakımdan Batı uygarlığının köklerini oluşturan Yahudi-Hristiyan geleneği ve Yunan kültür ve düşüncesiyle İslâm dünyası arasındaki öteki algısının neden olduğu köklü kırılmalar da[6] Akdeniz'de yaşanan sorunların tanımlanmasında önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla tarihi ve coğrafi derinliğinin, ekonomik ve sosyo-kültürel zenginliğinin Doğu Akdeniz'e yüklediği misyon, bölgeyi kesintisiz olarak güç ve hakimiyet mücadelelerinin yaşandığı bir saha haline getirmektedir.

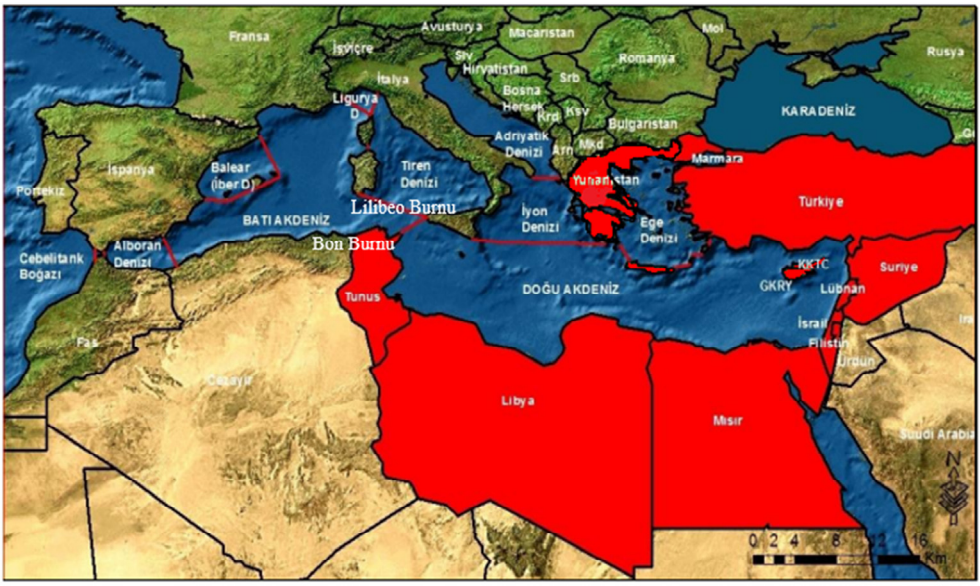

Resim 16.1. Doğu Akdeniz Havzası ve Kıyıdaş Devletler

Tarihten günümüze jeopolitik önemini sürdüren Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesi, ekonomik gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeyleri sınai potansiyeline bağlı olan bölgesel ve küresel aktörleri harekete geçirmiş ve keşfedilen enerji kaynaklarının paylaşılması ve dünya pazarlarına ulaştırılması sorunlarını da gündeme getirmiştir. Doğu Akdeniz'de hidrokarbon kaynaklarının tespitine ilişkin çalışmalardan elde edilen veriler, bölge enerji rezervlerinin küresel enerji jeopolitiğindeki dengeleri değiştirecek düzeyde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla enerji kaynaklarından yararlanmaya yönelik bölge ülkelerinin tek taraflı olarak belirledikleri enerji politikaları ve uygulamalar, Doğu Akdeniz'de yaşanan sorunların dinamiğini oluşturmaktadır.

1990'lar ve 2000'li yılların başında Doğu Akdeniz'de yapılan keşif faaliyetleri sonucu tespit edilen zengin enerji kaynaklarının varlığı, enerji jeopolitiği açısından bölgedeki güç dengelerini değiştirecek nitelikte etki yaratmıştır. Nitekim bölgede, Gazze Şeridi'nin sahil kenti olan Aşkelon açıklarında yeni gaz sahaları tespit edilmiştir. ABD enerji şirketi "Noble Energy" ve İsrail enerji şirketleri "Avner Oil", "Derek Drilling" ve "Isramco"nun 2009 yılında İsrail kıyı bölgeleri olan "Tamar I" ve "Dalit I" bölgelerinde yaptığı aramalar sonucu tespit edilen rezervler oldukça önemlidir. Ayrıca yine Noble Enerji şirketinin, 2010-2011 yıllarında İsrail'in "Leviathan" ve GKRY'nin "Afrodit" bölgelerinde yaptığı keşifler sonucunda önemli ölçüde büyük rezervler tespit edilmiştir.[7] 2010 yılında ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi tarafından yayınlanan raporlara göre, Kıbrıs, İsrail, Lübnan ve Suriye bölgeleri arasında kalan Levant Havzası'nda 1,7 milyar varil petrol ve 122 trilyon fit küp (3,45 trilyon metreküp) geri kazanabilir gaz[8] ve Nil Deltası Havzasında ise 1,8 milyar varil petrol, 223 trilyon fit küp (6,32 trilyon metreküp) geri kazanabilir gaz ve 6 milyar varil sıvı doğalgaz (NGL) varlığı olduğu tahmin edilmektedir.[9] Ayrıca Lübnan ve Suriye açıklarında sırasıyla 850 milyar metreküp ve 240 milyar metreküp,[10] Kıbrıs Adası'nın çevresinde 8 milyar varil ve "Herodot" olarak adlandırılan Girit'in güney bölgelerinde yaklaşık 3,5 trilyon metreküplük doğalgaz rezervi keşfedilmiştir. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz'de yaklaşık toplam değeri 1,5 trilyon dolar ve 30 milyar varil petrole eşdeğer olan hidrokarbon yatakları olduğu değerlendirilmektedir.

2010 yılı tüketim oranları dikkate alındığında Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerinin Türkiye'nin 572 yıllık Avrupa kıtasının ise 30 yıllık enerji ihtiyacını karşılayacak düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.[11] Dolayısıyla bugün Doğu Akdeniz'de yaşanan sorunların temel dinamiğini, bölgenin sahip olduğu

zengin enerji kaynaklarının kullanımı ve paylaşımı konusu oluşturmaktadır. Enerji kaynaklarının paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklar, bir taraftan bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin gerilmesine ve çatışma ihtimallerine neden olurken diğer taraftan ise bölge ülkelerini enerji kaynakları üzerinden ortaklıklar geliştirmeye zorlayabilmekte ve işbirliği süreçlerine zemin hazırlayabilmektedir. Ancak dışlayıcı yaklaşımlarla oluşturulan ortaklık-işbirliği ilişkileri bölgesel sorunların daha fazla derinleşmesine yol açmaktadır. Doğu Akdeniz'de keşfedilen zengin hidrokarbon rezervleri, bölgenin jeopolitik önemini artırırken aynı zamanda kaynakların kontrolü konusunda bölgesel ve küresel güçler arasındaki etkileşimi hızlandırarak bölgedeki siyasal ve ekonomik dengeleri de şekillendirmektedir.

Tablo 16.1. Doğu Akdeniz'de Keşfedilen Doğalgaz Sahaları ve Rezerv Miktarları[12]

Ülkeler	Keşfedildiği Tarih	Doğalgaz Sahaları	Rezerv Miktarı (Milyar Metreküp)	Üretim Yılı
GKRY	2011	Afrodit	198	2019*
İsrail	1999	Noa	1,1	2012
	2000	Mari-B	42	2004
	2009	Dalit	14,1	2013
	2009	Tamar	283	2013
	2010	Leviathan	509	2019*
	2011	Dolphin	2,2	2019*
	2012	Shimshon	8,4	**
	2012	Tanin	33,9	2020*
	2013	Karish	50,9	2020*
Filistin	2000	Gaza Marine	28,3	2017
Mısır	2015	Zohr	850	2017*

*Tahmini üretim yılı **Net bilgi bulunmamakta

Doğu Akdeniz'deki sorunların bir diğer nedeninin, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) ilgili hükümlerinin uygulan(a)mamasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Uluslararası deniz hukukunun ilgili kurallarına göre bir kıyı devleti ilana bağlı olmaksızın kıta sahanlığına ve ilana bağlı olarak ise münhasır ekonomik bölge (MEB) alanına sahiptir. Buna göre; kıta sahanlığı, devletlerin karasularının genişliğini belirleyen karasuları üzerindeki hava sahasını ve deniz yatağı ile toprak altını kapsayan ve esas hatlardan itibaren 12 deniz mili (yaklaşık 23 km) uzaklığa kadar

ilan edilebilen ve ilgili devletin sınırları içerisinde sayılan deniz alanlarıdır.[13] Münhasır ekonomik bölge ise deniz yatağı üzerindeki sularda, deniz yataklarında ve bunların toprak altında canlı ve cansız kaynakların araştırılması, işletilmesi muhafazası ve yönetim konularıyla aynı şekilde sudan, akıntılardan ve rüzgarlardan enerji üretimi gibi bölgenin ekonomik amaçlarla araştırılmasına ve işletilmesine yönelik faaliyetlere ilişkin egemen hakları tanımlamaktadır ve karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz mili (yaklaşık 370 km) uzaklığa kadar uzanabilmektedir.[14] Bugün Doğu Akdeniz'de ve özellikle Kıbrıs Adası çevresinde keşfedilen zengin hidrokarbon rezervlerinin kullanımı ve paylaşımı konusundaki sorunların odağında, GKRY ve Yunanistan'ın maksimalist politikaları yer almaktadır. GKRY ve Yunanistan'ın BMDHS aykırı olarak[15] tek taraflı belirledikleri ancak ihtilaflı bir bölgeyi ihtiva eden MEB alanları dahilinde yaptıkları tarama ve sondaj çalışmaları bulunmaktadır. Nitekim bu sorunun ortaya çıkmasında, Doğu Akdeniz'in dar bir deniz alanına sahip olması ve devletlerin belirledikleri kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgelerin birbirleriyle örtüşmesi etkili olmaktadır. Bu tutum Doğu Akdeniz'deki gerilimlerin ve çatışmaların yapısal/coğrafik nedenini oluşturmaktadır.

Doğu Akdeniz'de devletlerin karşılıklı kıyıları arasındaki mesafenin kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge alanları için uluslararası hukukta belirtilen sınırlardan çok daha dar olması (en uzun noktasında iki karşı kıyı arasındaki mesafenin dahi 300 deniz mili olması), kıyıların yalnızca karşılıklı değil yarı kapalı deniz olması nedeniyle yan yana bulunması, adaların varlığının ve statüsünün belirlenememesi ve uluslararası hukuk kuralları ve teamüllerinin etkisiz kalması, deniz yetki alanlarının nasıl paylaşılacağı sorununu sürekli kılmakta ve kıyıdaş devletler arasındaki anlaşmazlıkların nedenlerini oluşturmaktadır.[16] Doğu Akdeniz'e kıyısı bulunan devletlerin diğer tüm kıyıdaş devletlerle BMDHS'nin 74. ve 83. maddelerinde belirtilen hususları göz ardı ederek tek taraflı olarak MEB ilan etme ve ikili antlaşmalar yaptıkları görülmektedir. Bu kapsamda, GKRY, Suriye, Lübnan, İsrail ve Libya farklı tarihlerde MEB alanları belirlediklerini ilan etmişlerdir.[17]

Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşımı ve enerji kaynaklarının kullanımı konusuna ilişkin ihtilaflara neden olan ilk adım 21 Mart 2003 tarihinde GKRY'nin, Türkiye ve KKTC'nin deniz yetki alanları ve egemenlik haklarını yok sayarak tek taraflı MEB ilan etmesiyle gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda GKRY, ilan ettiği ihtilaflı münhasır ekonomik bölgeyi tek taraflı olarak 13 parsele bölmüş ve İtalyan, Fransız ve Amerikan enerji şirketleri olan Eni, Total ve

Exxon Mobile/Noble'e keşif ve sondaj ruhsatları vermiştir.[18] Diğer taraftan GKRY'nin bölgede doğalgaz arama ve çıkarma faaliyetleri için ruhsat verdiği şirketlerin menşe ülkeleri dikkate alındığında askerî açıdan güçlü olan ülkeler (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya) olduğu görülmektedir. Bu bakımdan GKRY'nin bölgede uyguladığı politikanın, yalnızca uluslararası ruhsat ve işletmeciliğe ilişkin düzenlemeler olmadığı, bölgede başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelere karşı üstünlük kurmaya ve gerilimi artırmaya yönelik stratejik hamleler olduğu anlaşılmaktadır.[19] Kıbrıs Adası'nın tek temsilcisi gibi hareket eden ve Kıbrıslı Türklerin haklarını yok sayan GKRY, benzer şekilde Mısır ile 17 Şubat 2003, Lübnan ile 17 Ocak 2007 ve İsrail ile 17 Aralık 2010 tarihinde[20] MEB sınırlandırma anlaşmaları imzalamıştır. Ancak diğer taraftan Lübnan, GKRY-İsrail arasında belirlenen MEB alanının yan sınır bölgesinde kendi MEB alanını ihlal ettiği gerekçesiyle de karşı çıkmaktadır. Bu bakımdan GKRY'nin tartışmalı sınırlar üzerinden bölgede tek taraflı olarak çeşitli parseller belirlemesi ve bu alanlarda küresel enerji şirketlerine arama ve işletme ruhsatları vermesi bölgedeki sorun ve çatışmaların nedenini oluşturmaktadır.[21]

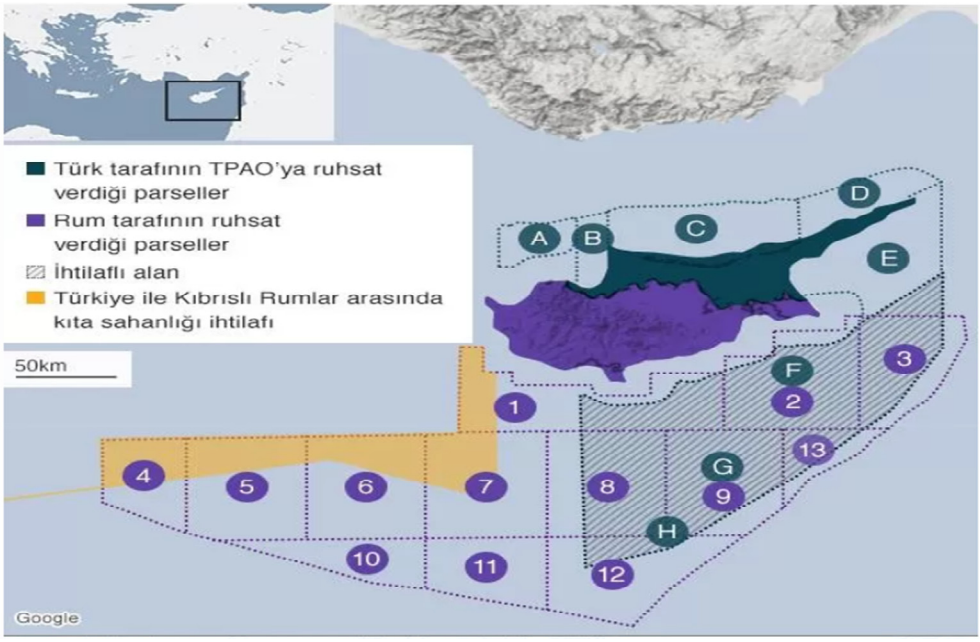

Resim 16.2. Doğu Akdeniz'de Kıbrıs Açıklarındaki MEB Alanları[22]

Doğu Akdeniz sorununun ikinci boyutunu ise GKRY ile birlikte hareket eden Yunanistan'ın deniz yetki alanları kapsamında iddia ettiği kıta sahanlığı

ve MEB alanlarının Türkiye'nin deniz yetki alanlarıyla çakışması oluşturmaktadır. Bu bakımdan, Yunanistan deniz yetki alanlarına ilişkin olarak Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis adalarının sınırlarını baz alan bir ortay hat ile bölgedeki yetki alanını genişletmeyi amaçlamaktadır. Yunanistan, hukuki dayanaktan yoksun ve uluslararası hukuk normlarıyla bağdaşmayan politikalarıyla Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de saf dışı bırakmaya çalışmakta, Antalya Körfezi ile sınırlı bir kıta sahanlığına ve MEB alanına hapsetmek istemektedir.[23] Libya ve Mısır ile diplomatik görüşmeler yapmaya başlayan Yunanistan'ın politik manevraları, Türkiye'nin uluslararası hukuka dayalı diplomatik girişimleri sonucunda akamete uğratılmıştır. Benzer şekilde Ege Denizi'ndeki Yunan adalarının karasuları ve kıta sahanlığı konusundaki iddiaları da Türkiye'nin deniz yetki alanlarıyla çakışmaktadır ve Yunanistan bu tutumuyla Türkiye'nin Ege ve Doğu Akdeniz'deki varlığını yok saymaya çalışmaktadır. Çıkarları doğrultusunda AB'nin de desteğini yanına alarak haraket eden Yunanistan, deniz yetki alanlarını sınırlandırma noktasında anakara ve adalar arasında bir ayrım gözetilemeyeceği, dolayısıyla kıta sahanlığı ve MEB alanlarının en dıştaki adalardan başlayarak ölçüleceği, sınırlandırmanın bu adalara göre yapılacağı ve karşı devlet kıyıları arasındaki ortay hattın eşit uzaklık ilkesine göre yapılacağı tezlerini ileri sürmektedir.[24] Ancak Yunanistan'ın hukuki dayanaklardan yoksun olarak öne sürdüğü tezleri, aynı zamanda uluslararası hukuk normlarına da aykırılık teşkil etmektedir.

İki veya daha fazla devletin deniz yetki alanları içerisinde karasuları veya kıtasahanlığı ve MEB gibi egemen alanlarının sınırlandırılmasına yönelik görüşlerinin ve taleplerinin çatışması durumunda, uluslararası hukukun öngördüğü ilgili kurallar ve teamüller "*hakkaniyete uygun bir çözüme kavuşmak*" doğrultusunda uygulanmaktadır.[25] Ancak deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin kuralların soyut nitelik taşıması dolayısıyla bu kuralların uygulamadaki pratikleri ancak yargı kararlarıyla açığa kavuşturulabilmektedir. Yargı kararlarında ön plana çıkan hususun ise "*coğrafyanın üstünlüğü*" prensibi olduğu görülmektedir. Buna göre, iki ülke arasındaki sınırlandırmaya konu alınan husus, deniz yetki alanlarındaki adalar değil, anakara coğrafyasının varlığı ve kıyılarının uzunluğudur.[26] Nitekim 1971 Tunus-İtalya Anlaşması, 1978 Papua Yeni Gine-Avustralya Anlaşması, 1992 Kanada-Fransa anlaşmalarında ve yine Uluslararası Adalet Divanı'nın 1977-1978 İngiltere-Fransa, 1985 Libya-Malta ve 2012 Nikaragua-Kolombiya arasındaki deniz yetki alanlarında kıta sahanlığı ve MEB alanları oluşturma ihtilaflarına yönelik verilen uluslararası hukuk kararlarında da anakaraya kıyasla adalara daha az yetki alanı verildiği ve adaların bütünüyle çevrelendiği görülmektedir.[27] Uluslararası mah-

kemeler sınırlandırma işleminde öncelikle iki ülke arasında coğrafi özellikleri yansıtan bir sınırlandırma çizgisi belirlemekte ve anakara coğrafyasını esas almaktadır. Adalar ise diğer coğrafi unsur olarak değerlendirilmektedir ve adalara ne kadar yetki alanı verileceği coğrafi denge, nüfus, konum ve büyüklük özelliklerine göre değişmektedir. Bu bakımdan, başka bir ülkenin kıyılarına yakın adaların sınırlamadaki rolü çok fazla kısıtlamaya tabi tutulmaktadır. Dolayısıyla adalar özellikleri açısından sınırlandırma çizgisini sınırlı olarak etkilemekte ya da hiç etkilememektedir. Bu durum, kıta sahanlığı bulunsa dahi adaların anakara ülkeleri ile aynı statüde olmadığı sonucunu doğurmaktadır.[28]

Yargı ve hakem kararlarına göre sınırlandırmalar için yalnızca coğrafi unsurların dikkate alınmasının yanı sıra doğal kaynakların paylaşım sınırlarının da hakkaniyete uygun olması gerekmektedir. Bu bakımdan "*oransallık prensibi*"ne göre iki devletin kıyı uzunluklarının oranlarına göre ilgili devletlerin kıta sahanlıkları ve MEB alanları arasındaki oran belirlenmektedir. Ayrıca "*kapatmama prensibi*" doğrultusunda, devletlerin deniz yetki alanları içerisinde sınırlandırma çizgisinin her devlete kendi kıyılarına yakın alanlar bırakması yani kıyıların önünün kapatılmamasının sağlanması gerektiği kabul edilmiştir. Dolayısıyla deniz yetki alanları açısından; Kerpe, Kaşot, Rodos ve Meis adalarının, Yunan anakarası ve Türkiye kıyıları arasında çizilen ortay hattın ters tarafında kalması nedeniyle Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de adalar üzerinde MEB alanı sahibi olma iddiaları hukuka aykırılık oluşturmaktadır. Öte yandan "*coğrafyanın üstünlüğü*" ve "*oransallık prensibi*"ne göre Türkiye'nin Akdeniz'deki kıyılarının uzunluğu adalarla kıyaslanamayacak derecede fazladır. Ayrıca adaların Anadolu yarımadası önündeki konumları nedeniyle Türkiye kıyılarının önünü kapatması durumunun da "*kapatmama prensibi*"ne aykırılık teşkil etmesi, Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'e ilişkin iddialarını asılsız ve hukuki dayanaklardan yoksun bırakmaktadır. Buna rağmen Yunanistan ve GKRY, 'Sevilla Haritası" olarak bilinen haritayla[29], Rodos, Kerpe, Girit ve Meis adalarına tam yetki alanı veren, Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin en az 104.000 km^2 MEB alanını yok sayan ve Türkiye'nin deniz yetki alanını Antalya Körfezi'ne kadar olan yaklaşık 41.000 km^2 bir alana sıkıştıran haritalar yayınlamaktadır.[30] Yunanistan ve GKRY'nin bu tutumları, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları anlaşmazlıkları ve paylaşım sorunları üzerinden şekillenen sorunların boyutunu değiştirmekte ve mevcut sorunların devletlerin egemenlik hakları üzerinden tartışılması sürecine yol açmaktadır.

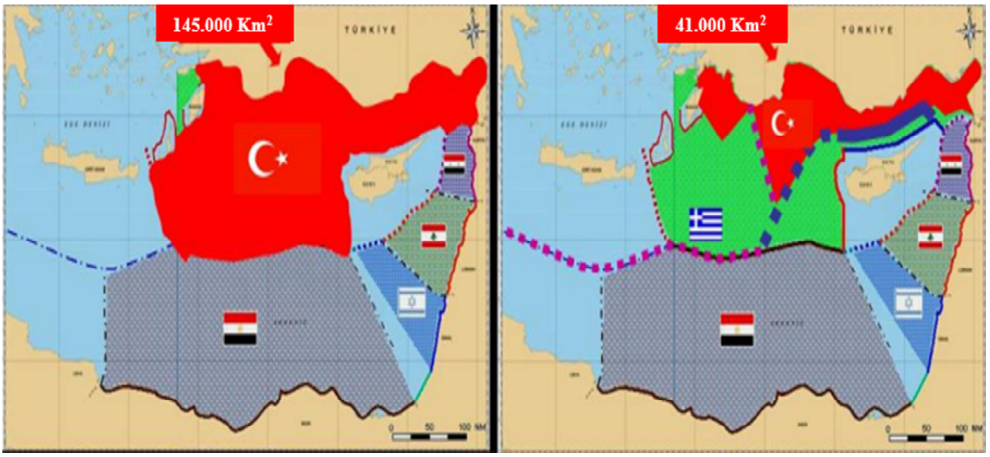

Resim 16.3. Türkiye'nin Muhtemel MEB'i ve Yunanistan-GKRY İkilisinin Türkiye İçin Öngördüğü MEB[31]

Doğu Akdeniz'deki sorun denkleminin üçüncü boyutunu, İsrail'in Filistin dahil olmak üzere diğer kıyıdaş devletlerle anlaşma imzalamaksızın deniz yetki alanı olarak ilan ettiği kıta sahanlığı ve MEB alanlarında gerçekleştirdiği keşif ve sondaj faaliyetleri oluşturmaktadır. İsrail, dış ticaretinin yaklaşık yüzde doksanını Akdeniz üzerinden gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla İsrail'in Doğu Akdeniz'deki dolaşım özgürlüğü ve etkinlik düzeyi, yahudi devletinin ekonomik refahı için oldukça kritik önemdedir. İlan ettiği MEB alanlarında keşfettiği doğalgaz sahaları, İsrail'i enerji kaynakları açısından bağımsız ve enerji ihracatçısı bir ülke konumuna taşıyabilecek düzeydedir.[32] Bu bakımdan Doğu Akdeniz'de deniz hakimiyetini güçlendirmek ve enerji kaynaklarına ulaşmak amacıyla "Tamar" ve "Leviathan" sahalarında faaliyet yürüten İsrail, münhasır ekonomik bölgesine yönelik koordinatları Birleşmiş Milletler'e (BM) bildirmiştir. Ancak MEB alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin bildiri, diğer kıyıdaş devletlerle bir uzlaşıya varılmadan veya anlaşma imzalamaksızın tek taraflı gerçekleştiği için BMDHS'ye aykırılık teşkil etmektedir. Bu bakımdan keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin varlığı, İsrail'in komşularıyla mevcut sorunlarının daha fazla derinleşmesine ve ilişkilerinin kutuplaşmasına neden olduğu gibi bölgede pragmatist işbirliği ilişkilerinin geliştirilebilmesine de olanak tanımaktadır. Bu durum, İsrail'in diplomatik yeteneklerine bağlı olarak şekillenmektedir.[33]

Resim 16.4. İsrail'de Keşfedilen Doğalgaz Sahaları ve Deniz Yetki Alanları[34]

İsrail'in deniz yetki alanında gerçekleştirdiği keşifler sonucunda Tamar sahasında 283 milyar metreküplük rezerv tespit edilmiştir ve bu keşif İsrail'in 25 yıllık enerji ihtiyacını karşılayabilecek düzeydedir.[35] Leviathan sahasında ise 509 milyar metreküp doğalgaz rezervi keşfedilmiştir. Ancak deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusunda İsrail ile Lübnan arasındaki MEB alanlarının Leviathan sahasında yaklaşık 9 km çakışması, bölgedeki gerginliği artırıcı nedenler arasındadır.[36] Ayrıca İsrail'in MEB alanlarında doğalgaz rezerv çalışmalarına ilişkin diğer bir uyuşmazlık ise Filistin'in egemenliğinde bulunan Gazze Şeridi'nin deniz yetki alanları dahilinde yaşanmaktadır. Filistin'de Yaser Arafat yönetimi döneminde, deniz yetki alanlarındaki gaz sahalarında keşif çalışmaları yapılmasına yönelik British Gas ve Consolidated Contractors International Company şirketleriyle anlaşmalar yapılmıştır. British Gas'ın 2000 yılında yaptığı çalışmalar sonucu "Gaza Marine" sahasında iki rezerv bölgesi keşfedilmiştir. Bu rezervlerin yaklaşık 1,4 trilyon fit küpten (40 milyar metreküp) fazla ve bölgedeki rezervlerin ise 4 milyar dolar değerinde olduğu tahmin edilmektedir. Ancak İsrail, Filistin yönetiminin British Gas ile yapmış olduğu anlaşmayı yok sayarak çıkarılan doğalgazın kontrolünün kendisine devredilmesini amaçlamış ve askeri hamle olarak 2008 yılında Gazze Şeridi'ne "Dökme Kurşun" operasyonuyla işgal hareketi başlatmıştır.[37] Bu bakımdan İsrail'in Filistin'i görmezden gelerek Gazze açıklarındaki gaz sahaları üzerinde egemenlik kurmaya çalışması ve Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarına yönelik hukuksuz girişimleri bölgedeki sorunları daha fazla derinleştirmektedir.

Doğu Akdeniz sorununun tanımlanmasında kilit bir rol üstlenen diğer aktör ise Mısır'dır. Doğu Akdeniz'e açılan Süveyş Kanalı'yla dünya ticaret rotası üzerinde yer alan ve deniz trafiği kontrolünün önemli geçiş güzergâhına sahip olan Mısır, son yıllarda bölgede gerçekleştirdiği hidrokarbon tarama faaliyetleri sonrası keşfettiği enerji kaynakları sayesinde bölgedeki stratejik önemini artırmıştır. Doğu Akdeniz'de Türkiye'den sonra en uzun ikinci sahil şeridine sahip olan Mısır'ın, MEB alanında yer alan Nil Delta Havzası'nda 2015 yılında yapılan araştırmalar sonucu Akdeniz'in en büyük doğalgaz rezervi keşfi gerçekleştirilmiştir.[38] Buna göre "Zohr" sahasında 850 milyar metreküp doğalgaz rezervi olduğu tespit edilmiştir. Zohr sahasında keşfedilen rezervlerin etkisi yalnızca Mısır'ın gaz ihracatçısı olabileceğinin göstergesi olmakla sınırla kalmayıp bölgesel ve küresel bir ekonomik etki alanı oluşturmaktadır.[39] Arap Baharı süreci sonrası siyasi ve ekonomik istikrarı bozulan Mısır açısından Zohr rezervi, ülke ekonomisinin toparlanması ve enerji ihracatçılığı konusunda önemli bir fırsat olarak görülmektedir.[40] Ancak darbeci Sisi rejiminin Mısır'ın deniz yetki alanları içerisinde keşfettiği enerji kaynakları üzerinden GKRY, Yunanistan ve İsrail ile kurduğu pragmatist ilişkiler, bölge dışı aktörlerle yaptığı işbirlikleri ve kurulan ittifaklarla bölgedeki diğer devletleri saf dışı bırakma çabaları, Doğu Akdeniz'de cepheleşmelere yol açarak mevcut sorunların derinleşmesine ve süreklilik kazanmasına neden olmaktadır.

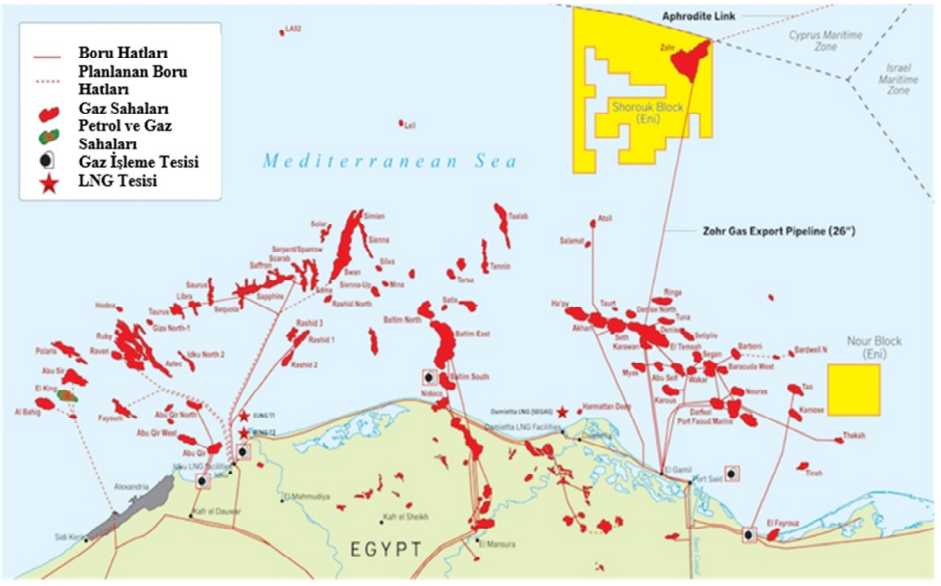

Resim 16.5. Mısır'ın Deniz Yetki Alanında Keşfedilen Doğalgaz Rezervleri[41]

Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşımı sorununun ve enerji denkleminin diğer önemli aktörlerini bölge devletleri ve onların bölgesel politikaları oluşturmaktadır. Bölge devletlerinin aralarındaki siyasal, ekonomik, sosyo-kültürel, tarihi ve konjonktürel durumları, Doğu Akdeniz'deki mevcut sorunları şekillendirmekte ve ihtilaflı konuların artmasına neden olarak krizlerin derinleşmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının kullanımı ve enerji paylaşımı konusundaki sorunların bölgesel ve tarihi diğer sorunlarla eklemlenmesi, mevcut durumu içinden çıkılmaz bir hale dönüştürmektedir. Bölgesel ve küresel aktörlerin rekabet sahası haline gelen Ortadoğu, Kafkaslar ve Kuzey Afrika üçgeni arasında yer alan Doğu Akdeniz, bu bölgelerde yaşanan kronikleşmiş sorunlardan, siyasi ve askeri gelişmelerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Son yıllarda Doğu Akdeniz'de keşfedilen yeni enerji kaynaklarına yönelik bölgesel aktörlerin arama ve sondaj faaliyetleri ve küresel aktörlerin şirketler aracılığıyla bölgedeki faaliyetlerinin rekabeti, Doğu Akdeniz'de meydana gelen gerilimlerin ve çatışmaların nedenini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'in ticaret ve enerji nakil yolları üzerinde olması bakımından sahip olduğu jeopolitik konumu ve enerji kaynaklarının zenginliği açısından eko-politik durumu, Doğu Akdeniz'in cezbedici yönünü arttırmaktadır. Bu bağlamda, münferit olarak düşünülemeyecek bir sorun alanı haline gelen Doğu Akdeniz sorunu, bölgesel ve küresel yansımaları açısından çok boyutlu bir nitelik taşımaktadır.

2. Doğu Akdeniz Sorununun Bölgesel Etkileri ve Sonuçları

Coğrafi konumu itibariyle dünyanın en zengin hidrokarbon rezervlerine sahip Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerine yakınlığı ve bununla birlikte Karadeniz ve Hazar Havzası'ndan elde edilen petrol ve doğalgazın dünya piyasasına ulaştırılması konusu, Doğu Akdeniz'i dünya enerji güvenliği açısından kilit bir konuma taşımaktadır. Bölgesel ve küresel aktörler için Doğu Akdeniz, enerji rezervlerine erişim açısından 'hedef bölge' ve rezervlerin boru hatları ve deniz taşımacılığı üzerinden transferi açısından ise 'transit geçiş bölgesi' anlamına gelmektedir. 21. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon enerji kaynaklarının varlığı, bölgenin yalnızca bir enerji nakil koridoru olmasının yanı sıra enerji kaynaklarına erişim açısından potansiyel bir enerji üretim merkezi (*energy hub*) haline gelmesini sağlamıştır. Nitekim, son yıllarda keşfedilen hidrokarbon rezervleriyle birlikte bölgedeki dinamikler yeniden şekillenmeye başlamış ve Doğu Akdeniz'deki enerji rekabetinin ve ihtilaflı konuların artmasıyla bölgedeki sorunlar giderek derinleşmeye başla-

mıştır. Bölgede yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler sonrası bölgesel güç dengelerinin değişimi, Arap Baharı sürecinin yansımaları ve Suriye İç Savaşı'nın ortaya çıkışı ve sonrasında yaşanan göçmen krizleri bölgenin güvenlik hassasiyetinin ne derece kırılgan olduğunu gösterirken; bölge ülkelerinin enerji ihtiyaçları ve ekonomik kalkınmışlık düzeyi açısından kendilerine dahi yeterli olamaması, Ortadoğu'da yaşanan tarihi gerilimler ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına bağlı olarak bölgede keşfedilen yeni enerji kaynaklarının paylaşımına yönelik oluşan hassas denklem, Doğu Akdeniz'in bölgesel etkinliğini şekillendiren temel dinamikler olarak değerlendirilebilir. Bölge ülkelerinin içinde bulunduğu çıkmazlardan kurtulabilmeleri için önemli fırsat sunan Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon enerji kaynaklarına erişim ve yönetim konusu, bölge ülkelerinin yeni rekabet alanları oluşturmalarına neden olarak bölgedeki tansiyonun yükselmesine yol açan temel sorun alanına dönüşmektedir.

Bölgesel bağlamda Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ve keşfedilen enerji kaynaklarının paylaşımı konusundan kaynaklanan sorunlar ve çatışmalar, daha önce aralarında siyasi krizler de yaşanan Türkiye, Yunanistan, KKTC, GKRY, Suriye, İsrail, Lübnan ve Mısır gibi 8 bölge ülkesini yakından ilgilendirmektedir. Bölge ülkelerinin Doğu Akdeniz'in enerji kaynaklarından üst düzey yararlanma çabası aynı zamanda bölge ülkelerinin birbirlerini rakip olarak görmelerine ve dışlayıcı politikalar geliştirmelerine de neden olmaktadır.[42] Dolayısıyla bölgesel ilişkileri rekabet ilişkisine dayalı olan bölge ülkelerinin aralarındaki durum, keşfedilen enerji kaynaklarıyla birlikte daha kırılgan hale gelmektedir ve Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları bölgenin jeopolitiğini yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda, keşfedilen enerji kaynaklarından pay almayı amaçlayan ve bu doğrultuda kıta sahanlığı, MEB alanlarının sınırlandırılması konusunda ihtilaflar yaşayan bölge ülkeleri arasındaki deniz yetki alanlarının belirlen(eme)mesi sorunu ve dolayısıyla enerjiye erişim ve enerjinin nakli sorunları, Doğu Akdeniz'deki bölgesel krizlerin temel nedenini oluşturmaktadır.

Doğu Akdeniz'de yaşanan deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda; Türkiye ve Yunanistan arasındaki adaların konumunun neden olduğu kıta sahanlığı sorunu ve GKRY ve KKTC'nin ortak paylaştığı Kıbrıs Adası'nda GKRY'nin adanın etrafını parselleyerek tek taraflı olarak ilan ettiği MEB alanlarının ihtilafı başta Türkiye ve KKTC'nin deniz yetki alanlarını işgal etmekte ve uluslararası hukuka aykırı sonuçlar doğurmaktadır. AB'den aldığı destekle hareket eden GKRY, tüm adanın tek temsilcisi gibi hareket ederek adanın etrafında uluslara-

rası enerji şirketlerine arama ve sondaj faaliyetleri için ruhsatlar vermektedir. Bu ruhsatlardan ilki 2008 yılında Afrodit bölgesinde 12 nolu parsel için Amerikan enerji şirketi "Noble Energy"e verilmiş ve şirket yaklaşık 6 trilyon fit küp (170 milyar metreküp) doğalgaz rezervi keşfetmiştir. Ayrıca 12 nolu parselde Noble'ın yanı sıra "Royal Dutch", "Shell" ve İsrail menşeili "Delek" ve "Avner" enerji şirketleri faaliyet göstermektedir. Yine 2013 yılında İtalyan "ENI" ve Güney Koreli "KOGAS" enerji şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyuma 2, 3 ve 9 nolu parsellerde keşif ruhsatları verilmiştir. Son olarak ise 2017 yılında verilen ruhsatlandırmalarla 8 nolu parsel ENI'ye, 6 ve 11 nolu parseller ENI ve "Total" ortaklığına, 10 nolu parsel "ExxonMobil" ve "Qatar Petroleum"a ve 13 nolu parsel Noble Energy şirketlerine verilmiştir. 2018 yılında ENI & Total konsorsiyumu 6 nolu parselde yaklaşık 8 trilyon fit küp (226 milyar metreküp) doğalgaz rezervi keşfetmiştir.[43] GKRY'nin adanın güneyinde 13 bölgeye ayırdığı parsellerde 1, 2, 3, 8, 9, 12 ve 13 nolu parseller KKTC'nin ve 1, 4, 5, 6 ve 7 nolu parseller ise Türkiye'nin deniz yetki alanları ile çakışmaktadır. Bu durum, KKTC ve GKRY arasındaki Kıbrıs sorunundan kaynaklanan sorunlara yeni bir boyut kazandırarak tarihi sorunlardan kaynaklanan gerilimlerin daha fazla artmasına ve mevcut sorunların derinleşmesine yol açarak bölgedeki tansiyonun yükselmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, KKTC ve GKRY arasındaki Kıbrıs sorununun çözümsüzlüğü Doğu Akdeniz'de yaşanan sorunların nedenini oluşturduğu gibi yeni sorunlara da kaynaklık etmektedir.

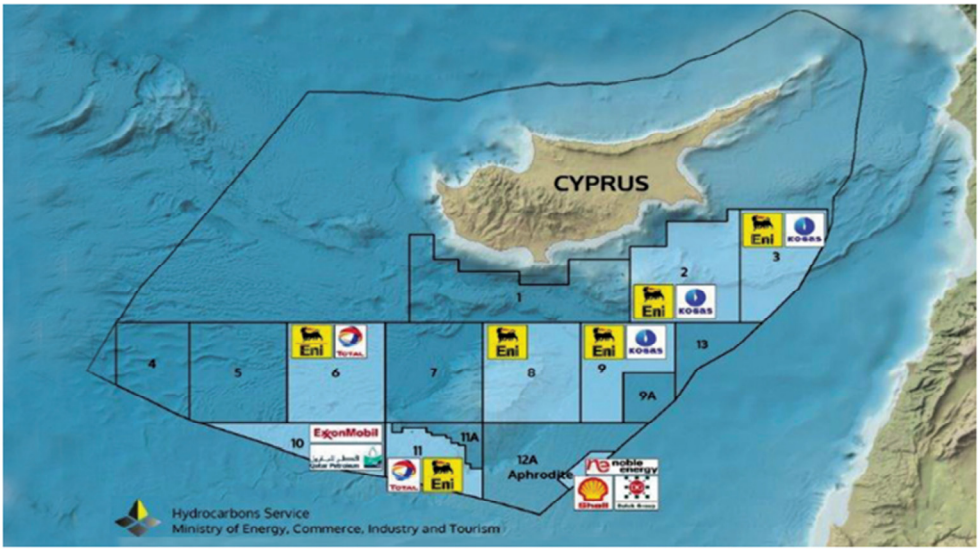

Resim 16.6. 2018 Yılı İtibariyle GKRY'nin Araştırma Ruhsatı Verdiği Parseller[44]

Doğu Akdeniz'de GKRY'nin enerji kaynaklarına erişim ve kaynakların transferi amacıyla bölge ülkeleriyle yaptığı deniz yetki alanlarının belirlenmesi anlaşmaları da bölgedeki gerilimleri tırmandırmaktadır. Bu bakımdan GKRY'nin 21 Mart 2003 tarihinde tek taraflı olarak ilan ettiği MEB alanlarıyla birlikte aynı yıl Mısır, 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile sınırlandırma anlaşmaları imzalamıştır. Ancak bu anlaşmalar da karşılıklı kıyı uzunlukları oransallık prensibi ve hakkaniyet ölçülerine dikkat edilmeden uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara aykırı olarak imzalanmıştır. GKRY'nin Suriye, Lübnan ve İsrail ile yaptığı anlaşmada kıyı olarak belirlenen "Baf" ile "Zafer Burnu" arasındaki toplam uzunluk 168,905 deniz mili iken Suriye, Lübnan ve İsrail kıyılarının uzunluğu 316,907 deniz miline karşılık gelmektedir ki bu durumda Suriye, Lübnan ve İsrail'in hakkaniyet ölçüsünde paylaşımları doğrultusunda yapılacak bir anlaşmada, GKRY'nin yaklaşık 2 kat (1,87) daha az bir deniz yetki alanına sahip olması gerekmektedir. Ancak GKRY yaptığı anlaşmalarla İsrail'den 4.600 km ve Lübnan'dan 3.957 km fazla deniz yetki alanını sahiplenerek diğer ülkelerle eşit deniz yetki alanına sahip olmuştur. Diğer taraftan Mısır ile yapılan anlaşmada kıyı olarak belirlenen Zafer Burnu ile Arnauti Burnu arasındaki mesafe 197,659 deniz mili iken Mısır'ın ilgili kıyı uzunluğu 400,128 deniz milidir. Ancak kıyı uzunlukları bakımından Mısır'ın kıyı uzunluğunun yarısı kadar kıyı uzunluğuna sahip olan GKRY, anlaşmaya göre Mısır'dan 21.500 km daha fazla deniz yetki alanına sahip olmuştur. Deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda uluslararası hukuka ve prensiplere aykırı olarak yapılan düzenlemeler, aynı zamanda diğer bölge ülkelerinin egemenlik ve deniz yetki alanlarını da ihlal eden sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim, GKRY ile imzaladıkları sınırlandırma anlaşmalarında deniz yetki alanlarının kayba uğradığının farkında olan kıyıdaş devletlerin bu anlaşmaları anayasal kurumları aracığılıyla feshedebilme imkânı da bulunmaktadır.[45] Ancak bu durum, ilgili ülkelerin bölgesel politikaları çerçevesinde şekillenmekte ve Avrupa'ya enerji transferinin GKRY ve Yunanistan üzerinden oluşturulacak enerji koridoru aracılığıyla sağlanması amaçlanmaktadır. Bu bakımdan GKRY, Yunanistan ve Mısır gibi bölgesel aktörlerin Türkiye'ye yönelik tutumları ve Türkiye'nin farklı dönemlerde İsrail ile yaşadığı siyasi gerilimler, Türkiye'nin dahil edilmediği yeni enerji koridoru planlarını gündeme taşımaktadır.[46] Bu doğrultuda 2014 yılında GKRY, Yunanistan ve Mısır'ın bir araya gelerek oluşturduğu "Kahire Deklarasyonu" ile GKRY'nin Akdeniz'de yaptığı sismik araştırmalara yönelik Türkiye'nin karşı bir müdahale ve eylemde bulunmaması gerektiği belirtilmiştir. Doğu Akdeniz'deki enerji siyasetini kendi lehine çevirmek isteyen Mısır da bölgesel ittifaklar arayışı içerisinde güç devşirmeye çalışmaktadır.[47] Enerji temelli bölgesel işbirlikleri doğrultusunda bölgede GKRY ve Yunanistan, başta İsrail olmak üzere Mısır ve Ürdün ile çeşitli anlaşmalar imza-

lamıştır. Ayrıca bölgedeki enerji kaynaklarının keşfi ve kaynakların optimum kullanımı hususunda koordinasyonun sağlanmasına yönelik olarak 2019 yılında GKRY, Yunanistan İsrail, İtalya, Filistin ve Mısır arasında "Doğu Akdeniz Gaz Forumu" (Eastern Mediterranean Gas Forum-EMGF) kurulmuştur.[48]

Doğu Akdeniz'deki keşfedilen enerji kaynaklarının kullanımı ve ticarileştirilmesi, Avrupa'ya ve uluslararası pazarlara ulaştırılması sorunu aynı zamanda bölge ülkelerinin arasındaki diplomatik ilişkileri şekillendirmektedir. Bu bakımdan amaç ve çıkar birlikteliği doğrultusunda hareket eden GKRY, Yunanistan, İsrail ve Mısır arasında yakınlaşmalar olduğu ve üçlü işbirliği (GKRY-Yunanistan-İsrail ve GKRY-Yunanistan-Mısır) mekanizmaları kurdukları gözlemlenmektedir.[49] Bu işbirliklerinin amacı, bölgedeki enerji rezervlerinden yararlanmak ve işbirliği içerisinde kaynakların ticarileştirilerek boru hatları üzerinden Avrupa'ya ihraç edebilmektedir. Bu bakımdan Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmak isteyen AB, coğrafi yakınlığı nedeniyle Doğu Akdeniz'de keşfedilen kaynakların doğalgaz ve petrol boru nakil hatları üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması fikrini desteklemektedirler.[50] Doğu Akdeniz'de İsrail MEB alanlarında keşfedilen rezervlerin EMGF üzerinden Avrupa'ya transferi konusunda bölge ülkeleri arasında işbirliği esas alınsa da AB, ABD ve Fransa'nın foruma verdiği destek, bölge rezervleri üzerindeki küresel rekabeti göstermesi açısından oldukça çarpıcıdır.[51]

Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusunda yaşanan diğer uyuşmazlık ise Yunanistan'ın Ege'deki adalar üzerinden belirlediği kıta sahanlığı ve MEB alanlarını kullanarak GKRY ve Mısır ile sınırlandırma anlaşmaları yapması ve Türkiye'nin bölgedeki deniz yetki alanlarını sınırlandırarak ihlal etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda uyuşmazlığın önemli nedenlerinden biri bölgedeki adaların statüsüne ilişkin yaklaşımlardır. Yunanistan'ın Girit, Rodos, Meis, Kerpe ve Kaşot adalarının sınırlarını anakaranın bir parçası olarak değerlendirdiği ve maksimalist politikalarla deniz yetki alanı sınırlandırmasını adalardan başlatmayı amaçladığı görülmektedir. Böylelikle Yunanistan deniz yetki alanlarını Anadolu ile arasında oluşturduğu ortay hatta eşit olarak dayandırmaya çalışmakta ve Girit, Rodos, Meis, Kerpe ve Kaşot adalarının güney kıyılarıyla Mısır kıyıları arasında bağlantı oluşturma yönünde bir politika izlemektedir.[52] Nitekim Yunanistan'ın Rodos ve Girit adaları üzerinden şekillendirdiği politikası doğrultusunda öngördüğü MEB alanından %50 oranında vazgeçecek olması da Yunanistan'ın başından beri iddia ettiği deniz yetki alanlarına ilişkin tezini kendisinin çürütmesi anlamına gelmektedir.[53] Bu bakımdan Yunanistan'ın iddialarının, uluslararası hukuk kurallarına[54] ve yargı kararlarına[55] aykırı oldu-

ğu, ilgili kararlara göre deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında anakara kıyılarının esas alındığı ve bu tezin Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ihlal ettiği, hakkaniyet ilkesi ve kapatmama ilkesine muhalif sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'e yönelik politikaları, Türkiye'nin sahillerinin önünün kapanmasına ve açık denizlere erişiminin engellenmesine neden olmaktadır. Bu durum Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlu ilişkilerin giderek derinleşmesine yol açmaktadır. Ayrıca son yıllarda Yunanistan'ın Doğu Ege'de bulunan adalarda askeri üs oluşturma ve silahlandırma faaliyetleri bölgede güvenlik ikilemine neden olmakta, bölge devletlerinin güvenlik kaygılarını artırmakta ve Türkiye'nin egemenlik haklarını ihlal etmektedir. Dolayısıyla GKRY'nin ve Yunanistan'ın, bölge ülkeleriyle birlikte özellikle KKTC ve Türkiye'nin deniz yetki alanlarını, hak ve çıkarlarını görmezden gelerek uluslararası kurucu antlaşmalara aykırı hareket etmesi ve rezervler üzerinden bölge dışı devletler ve şirketlerle işbirliği yapması, bölgedeki politik gerginliğin yükselmesine ve sorunların küresel bir boyut kazanmasına neden olmaktadır.

Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşımı sorununun ve bölgesel enerji denkleminin önemli aktörlerinden biri İsrail'dir. İsrail, doğalgaz rezervlerini pazara açarken ilk aşamada bölgesel bir ticaret ağı oluşturma ve Ortadoğu enerji trafiğinde söz sahibi olma amacı taşımaktadır. Böylelikle İsrail, enerji açsından güçlü ve bağımsız bir konuma gelerek bölgesel güvenliğini tahkim etmeye ve bölgedeki diğer Arap ülkeleriyle olan siyasi sorunlarının baskısından kurtulmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan İsrail deniz yetki alanları içerisinde Leviathan, Tamar ve Dalit gibi zengin doğalgaz rezerv alanlarında yaptığı keşif ve sondaj çalışmaları sonucu elde ettiği kaynakları iç tüketime entegre etmeyi ve arz fazlasını ise ihraç etmeyi hedeflemektedir.[56] Dünya genelinde enerjiye duyulan ihtiyacın artması ve Avrupa'nın ekonomik açıdan zor bir dönem geçiriyor olmasını göz önünde bulunduran İsrail, sahip olduğu doğalgazı Avrupa'ya ihraç ederek 20 yıllık bir süreçte 50 milyar dolardan fazla bir kazanç elde etmek ve Ruslarla birlikte Avrupa'nın en önemli doğalgaz tedarikçisi olmak istemektedir.[57] İsrail, enerji kaynaklarından elde edeceği doğalgazın Avrupa'ya transferi açısından EastMed (Eastern Mediterranean Gas) projesi kapsamında Türkiye ve KKTC'yi koridorun dışında tutacak şekilde GKRY ve Yunanistan üzerinden 1900 km boru hattıyla İtalya'ya taşımayı planlamıştır.[58] Ancak projenin 6 milyar dolar gibi yüksek bir maliyete sahip olması, projeden elde edilecek gelirlerin maliyeti karşılayabilecek düzeyde olmaması ve projenin bir bölümünün Türkiye'nin kıta sahanlığından geçmeksizin uygulanmasının zorluğu projenin uygulanabilirliğini ortadan kaldırmaktadır.[59] Diğer taraftan İsrail'in Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarına

erişimi ve yönetimi meselesi, başta Filistin olmak üzere Lübnan ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusu da dahil olmak üzere bölge ülkeleriyle yaşadığı diğer ikili siyasi gerilimler ve çatışmalar nedeniyle bölgesel güvenliği ve istikrarı olumsuz yönde etkilemektedir.[60]

Levant bölgesinde İsrail, uluslararası hukuk bağlamında çevre ülkelerin yanı sıra Filistin ve Lübnan ile de çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Öncelikli olarak İsrail'in bölgede Filistin'e yönelik uyguladığı egemenlik kısıtlamalarıyla birlikte deniz yetki alanları konusunda Filistin'in MEB sınırlarında bulunan Gaza Marine ve diğer enerji sahalarındaki doğalgaz rezervlerine yönelik ambargosu ve Filistin'in enerji kaynaklarına erişimini engelleyici faaliyetleri bölgedeki gerilimi tırmandırmaktadır.[61] Diğer taraftan uzun yıllar savaş halinde bulunduğu Lübnan'la deniz yetki alanlarının yaklaşık 9 km'lik çakışması bölgedeki anlaşmazlığın bir diğer nedenini oluşturmaktadır.[62] İsrail ile Lübnan arasındaki ihtilaflı bölgede yer alan "Karish" gaz sahasına yönelik yaşanan egemenlik mücadelesinde İsrail'in "Energean Power" şirketine verdiği lisasnsla doğalgaz arama faaliyetleri gerçekleştirmesi, Lübnan'ı tahrik ederek siyasal tepkiler vermesine ve Hizbullah'ın eylemsel tehditlerine yol açmıştır.[63] Ancak bu konuda İsrail, Lübnan'daki Hizbullah'ın varlığını koz olarak öne sürmekte, BM'nin ve Batılı devletlerin Lübnan'a destek vermesini engellemek adına teröre destek argümanını kullanmakta ve arka planında ekonomik çıkarların olduğu bir konuyu ulusal güvenlik sorunu haline getirerek güvenlikleştirmektedir.[64]

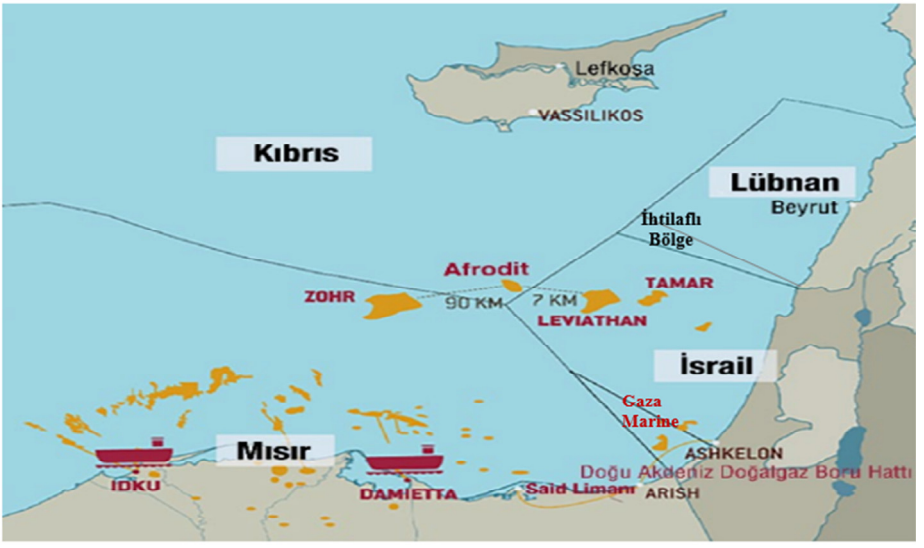

Resim 16.7. Afrodit, Leviathan, Tamar ve Zohr Hidrokarbon Enerji Rezerv Sahaları[65]

Doğu Akdeniz havzası içerisinde enerji kaynakları bakımından zengin rezervlere sahip olan ve Süveyş Kanalı aracılığıyla enerji transferini kontrolü altında bulunduran Mısır, bölgenin önemli enerji aktörlerinden biri konumundadır. Zohr gaz sahasında keşfedilen doğalgaz rezervleri Mısır'ın jeopolitik önemini artırmış ve bölgesel ve küresel aktörlerin Kahire yönetimiyle ilişkiler geliştirmesine yol açmıştır. Mısır, deniz yetki alanlarına ilişkin çalışmalarına Hüsnü Mübarek döneminde hız vermiş, bu dönemde GKRY ve Mısır arasında MEB sınırlandırma anlaşması imzalanmıştır.[66] Diğer taraftan Mısır ve İsrail arasındaki enerji işbirliği, Arap Baharı sürecinde boru hatlarına yönelik yapılan saldırılar sonrası bozulmuş ve Mısır 500 milyon dolar tazminat ödemeye mahkum edilmiştir.[67] 2012 yılında Muhammed Mursi'nin yönetimi döneminde ise GKRY ve Yunanistan ile ilişkiler bozulurken, Türkiye ile işbirliği ve deniz yetki alanlarına ilişkin çeşitli anlaşmalar planlanmıştır. Ancak 2013 yılında Mursi yönetimine yapılan darbe sonrası Mısır'ın iç ve dış politikasında ciddi değişiklikler meydana gelmiş ve Sisi yönetiminin darbesi sonrası Mısır'ın bölgesel stratejileri değişikliğe uğramıştır. Bu açıdan İsrail ile ilişkiler yeniden normalleştirilirken GKRY ve Yunanistan ile ilişkiler hızlandırılmış ve "Kahire Deklarasyonu" üçlü zirvesinde ise Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının yönetimi ve güvenliği konusu ele alınmıştır. Doğu Akdeniz'de artan enerji keşifleri sonrası bölgesel işbirliğinin kurumsallaşmasına yönelik olarak Mısır öncülüğünde İsrail, GKRY, Yunanistan, İtalya, Ürdün ve Filistin'in katılımıyla Doğu Akdeniz Forumu (EMGF) kurulmuştur.[68] Ancak bölgesel işbirliği hedefiyle kurulan EMGF, bölgedeki diğer ülkeleri (Türkiye, KKTC, Libya, Lübnan ve Suriye) dışarda bırakması nedeniyle bölge ülkelerinin kutuplaşmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan Mısır'ın politik saiklerle GKRY ve Yunanistan ile deniz yetki alanlarına ilişkin yaptığı uluslararası hukuku aykırı anlaşmalar, diğer bölge ülkelerinin kıta sahanlığı ve MEB alanlarını ihlal etmekte ve bölgedeki anlaşmazlıkların süreklilik kazanmasına yol açmaktadır.

Arap Baharı süreci sonrası bölge ülkelerinde yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişimin en sancılı ve uzun süreli yaşandığı yer olan Suriye'de yaşanan iç savaş ve küresel aktörlerin politikaları, tek başına bölgenin istikrarsızlığı ve sorunların derinleşmesi için yeterli nedenleri oluşturmaktadır. Suriye, petrol ve doğalgaz rezervleri ve üretimi açısından Mısır ile birlikte Doğu Akdeniz'in en önemli iki ülkesinden biridir.[69] Doğu Akdeniz'de arama ve keşif faaliyetleri kapsamında Suriye, 19 Kasım 2003 tarihinde MEB ilanında bulunmuş ancak ilan edilen MEB alanının kuzey bölümü Türkiye'nin deniz yetki alanlarıyla kesişmektedir.[70] Nitekim Suriye'de yaşanan iç savaş Suriye'nin petrol ve doğalgaz arama sahalarını geliştirmesini durdurduğu gibi Suriye

MEB'i üzerinden planlanan doğalgaz boru hatlarının etkinliğini ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla Suriye İç Savaşı, Suriye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji denkleminde önemli bir enerji oyuncusu olarak yer almasını engellemektedir.[71] Ancak Suriye iç savaşının hâlâ devam ediyor olması, bölgesel ve küresel aktörlerin enerji güvenliği kaygılarını artırmakta ve Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da çıkarlarını korumak ve sürdürmek isteyen aktörlerin bölgeye yönelik politikalarını yoğunlaştırmalarına yol açmaktadır. Bu bakımdan Doğu Akdeniz, aynı zamanda küresel güçlerin Suriye özelinde bölgesel etkinliğini sürdürebilmesi için önemli bir gerekçe ve mücadale alanı da oluşturmaktadır. Diğer taraftan bölgedeki kaos ortamının ve iç savaş durumunun neden olduğu göçmen krizi ise Akdeniz ülkelerinin kıyı/sınır güvenliği konusunda politikalar geliştirmeye ve önlemler almaya yöneltmiştir. Bugün ne yazık ki Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının güvenliği ve yönetimi konusunun ötesine geçemeyen göçmen krizi, bölgede yaşanan sorunların insani boyutunu ve görünmeyen yüzünü meydana getirmektedir.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları bölge ülkelerinin enerji özgürlüğü ve refahı için avantajlar oluştursa da kaynakların kullanımı ve yönetimine ilişkin yaşanan paylaşım sorunları bölge için dezavantajlı sonuçlar doğurmaktadır. Ortadoğu'daki politik istikrarsızlar, İsrail-Filistin sorunları, Mısır'daki antidemokratik yönetim, Suriye iç savaşının yansımaları ve Kıbrıs sorunuyla eklemlenen Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları ve enerji paylaşım sorunları, bölgenin sosyo-politik ve ekonomik yapısını olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin varlığı ve büyüklüğü, bölge ülkeleri arasında yaşanan enerji mücadele halkasının genişlemesine ve zamanla küresel bir mücadele halkasına dönüşmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla Doğu Akdeniz artık yalnızca bölgesel aktörlerin müdahil olduğu bir alan değil, enerji kaynaklarından pay sahibi olmayı hedefleyen küresel aktörlerin de rol oynamaya çalıştığı bir güç paylaşım alanına dönüşmüştür. Nihai olarak bu durum, Doğu Akdeniz'in belki de tarihte hiç olmadığı kadar önemli bir konuma ulaşmasına olanak tanırken, aynı zamanda Doğu Akdeniz'in giderek daha fazla istikrarsız bir bölge haline gelmesine de yol açmaktadır.

3. Doğu Akdeniz Sorununun Küresel Etkileri ve Sonuçları

Sanayi devrimiyle birlikte dünyada enerjiye duyulan ihtiyacın artması, ulusal ve uluslararası aktörlerin enerji ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik stratejiler

geliştirmelerine ve bu doğrultuda mücadeleler gerçekleştirmelerine neden olmaktadır. Özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki enerji kaynakları üzerinden şekillenen güç mücadelesi bugün küresel bir boyut kazanmıştır. Dünya petrol rezervlerinin %48'ine ve doğalgaz rezervlerinin %40'ına sahip olan Ortadoğu[72] bölgesiyle komşu olan Doğu Akdeniz'de yakın zamanda gerçekleştirilen hidrokarbon kaynaklarının keşfi ve bölge ülkeleri arasında yaşanan deniz yetki alanları sorunları, bölgenin siyasi, ekonomik ve askeri boyutta küresel bir rekabet sahasına dönüşmesinde etkili olmaktadır. Özellikle I. Dünya Savaşı sonrası dünya enerji odağının kömürden petrole ve doğalgaza doğru değişimi, Ortadoğu bölgesinin artan hidrokarbon jeopolitiğiyle birlikte Doğu Akdeniz'in de küresel jeopolitiğe dahil olmasında önemli bir yere sahiptir.[73] Dolayısıyla Ortadoğu'yu ilgilendiren konularda Doğu Akdeniz'i göz önünde bulundurmadan politika geliştirmek oldukça zor olacaktır.[74] Nitekim II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde yaşanan gelişmeler de bu durumu doğrular niteliktedir. Soğuk Savaş döneminde dünyanın iki süper gücü olan ABD ve SSCB'nin, Doğu Akdeniz bölgesinin yeniden yapılandırılması sürecindeki rekabeti, iki devletin Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'daki çıkarlarının korunması adına bölgede askeri üsler oluşturmasına ve donanmalar bulundurmasına neden olmuştur.[75]

Doğu Akdeniz'de keşfedilen yeni enerji kaynaklarının büyüklüğü (122 trilyon fit küp)[76] yalnızca bölge ülkeleri için değil, Avrupa ve diğer bölge dışı ülkelerin de iştahını kabartan potansiyel bir enerji kaynağı mahiyetindedir.[77] Bölgedeki hidrokarbon enerji varlığı bölge ülkeleri için önemli ekonomik fırsatlar oluştursa da kaynakların paylaşımı konusunda yaşanan anlaşmazlıklar, bölgedeki mevcut gerilimi artırarak güvenlik sorunları yaratmakta ve küresel güçleri amaçları doğrultusunda bölgeye çekecek meşruiyet zemini oluşturmaktadır. Bu açıdan Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının paylaşımı ve kullanımı ile kıyıdaş ülkeler arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusundaki anlaşmazlıklar ve bu anlaşmazlıkların çözümsüzlüğü, bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır. Bu durum, küresel güçlerin bölgeye müdahalesine kapı aralayarak bölgedeki mevcut sorunların uzlaşı ve işbirliği içerisinde çözüme kavuşturulması sürecini zorlaştırmaktadır. Nitekim sorunların kaynağı olarak GKRY'nin Kıbrıs adasının temsilcisi gibi hareket ederek tek taraflı ilan ettiği MEB alanlarını parsellemesi, bu alanlarda Amerikan, İtalyan ve Fransız petrol şirketlerinin sondaj faaliyetlerine izin vermesi ve İsrail, Mısır ve Yunanistan'ın dışlayıcı bölgesel ittifak çabaları, bölge ülkelerinin kendi aralarında uzlaşma zeminini yok ederken sorunların küresel boyut kazanmasına da neden olmaktadır. Ayrıca Doğu Akdeniz'deki enerji denklemine AB ve Çin

gibi diğer bölge dışı aktörlerin dahil olmasının yanı sıra ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bölgedeki donanmaları ve üs bölgeleriyle Doğu Akdeniz'deki askeri varlığı, bölgedeki enerji sorunsalına çok boyutlu ve küresel bir nitelik kazandırmaktadır.[78]

II. Dünya Savaşı sonrası ABD ile SSCB arasındaki enerji odaklı güç mücadelesi SSCB'nin bölgede artan etkisini sınırlandırmaya yönelik ABD politikaları[79] kapsamında şekillenmiştir. NATO'nun güney kanadının güvenliğini sağlamak ve Ortadoğu'daki gelişmeleri takip edebilmek adına Doğu Akdeniz Havzası, ABD için stratejik bir bölge haline gelmiştir. Hint Okyanusu, Basra Körfezi ve Asya Pasifik arasında kuvvet kaydırmak için kritik bir geçiş bölgesi ve Avrasya merkezli güç mücadelesinde kilit konumda olması nedeniyle Doğu Akdeniz aynı zamanda ABD için jeostratejik bir öneme sahip olmuştur.[80] Ancak ABD'nin Soğuk Savaş sonrası bölgede İsrail'in güvenliği ve siyasal istikrarı üzerine kurduğu güvenlik mimarisi (ABD-Türkiye-İsrail ve ABD-Mısır-İsrail üçgeni), bölgede yaşanan gelişmeler (Davos, Mavi Marmara, Arap Baharı vb.) nedeniyle çökmeye başlamıştır.[81] Dolayısıyla, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2011 yılında Enerji Kaynakları Bürosu'nu (Bureau of Energy Resources -ENR) kurması[82] ve aynı yıl Noble Energy şirketinin Doğu Akdeniz'de keşif faaliyetlerine başlaması, ABD'nin enerji kaynaklarına yönelik verdiği önemi ve bölgedeki yeni denklemini enerji üzerinden kurmaya çalıştığını göstermektedir. Ayrıca ABD'nin Doğu Akdeniz'de askeri kapasitesini geliştirmeye yönelik Yunanistan'la ilişkilerini geliştirdiği de görülmektedir. Girit'teki Souda Üssü ve Yunanistan'ın Stefanovikeio ve Larissa hava üsleriyle birlikte Rusya rekabetinde stratejik öneme sahip olan ve Doğu Avrupa ülkelerindeki üslere sevkiyat yapmak için lojistik merkez olarak kullanmaya çalıştığı Dedeağaç'ın kullanımı ve silahlandırılması, ABD'nin Doğu Akdeniz'de alan kazanma çabasının sonucudur. ABD'nin bu yaklaşımı, Türkiye'ye İncirlik ve Boğazlar konusunda alternatifi olduğunun ve bölgede Atina'yla birlikte hareket edeceğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir[83]. Bu bağlamda, Suriye İç Savaşı'yla birlikte Rusya'nın bölgede artan etkinliğini önlemek, bölgesel ittifak dengelerini değiştirmek, bölgenin enerji kaynaklarına erişerek AB'nin Rus enerjisine bağımlılığını azaltmak ve İsrail'in bölgesel güvenliğini sağlamak, ABD'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu stratejisini şekillendiren temel hususlardır.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki etkinliğini pasifize etmeye yönelik olarak kurgulanan ABD stratejisinin Suriye İç Savaşı'ndaki belirsizliği, Rusya'yı Esad ile yakınlaşmaya ve Doğu Akdeniz'de askeri varlığını artırmaya teşvik etmiştir.[84] AB'nin doğalgaz konusunda Rusya'ya bağımlılık durumu ise Avrupalı

devletlerin Rusya'ya karşı etkin ve bağımsız bir politika izlemesinin önüne geçmektedir. Nitekim Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi ve 2022 yılında Ukrayna müdahalesine karşı Avrupa ülkelerinin Moskova'ya yönelik caydırıcı bir dış politika izleyememesi de ABD'nin enerji hakimiyeti ve AB'nin enerji bağımsızlığı konularında politikalarını revize etmesine[85] ve dolayısıyla Doğu Akdeniz'e yönelik ilgisinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum ABD'yi endişeye sevk ederek İsrail, Yunanistan, GKRY ve Mısır arasında bölgesel ittifakların oluşumuna destek vermeye ve çıkarları doğrultusunda bölgedeki dengeleri yeniden şekillendirmeye yöneltmektedir.[86] Bu doğrultuda ABD'nin, AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmaya ve bölgesel enerji arzını çeşitlendirmeye yönelik çabası ve kaya gazı keşifleri sonrası AB'ye sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ithalatı, ABD-AB işbirliği ve AB'nin enerji bağımsızlığı konusunda önemli bir adım olmuştur.[87] Ancak LNG tedarikinin boru hatları üzerinden alınan gazdan daha maliyetli olması LNG'nin sürdürülebilir bir proje olmadığını göstermektedir. Ayrıca, AB üzerinde Rusya'nın enerji hakimiyetine son vermek için alternatif bir proje olarak hayata geçirilmek istenen EastMed projesinin de ABD'nin Doğu Akdeniz stratejisi çerçevesinde desteklendiğini belirtmek gerekmektedir.[88] ABD enerji şirketlerinin (Noble Energy ve ExxonMobile) Doğu Akdeniz'de doğalgaz rezervlerinin keşfi ve sondaj faaliyetlerinde etkin rol alması ise ABD'nin bölge kaynakları üzerinde söz sahibi olma isteğinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.[89] Bu açıdan Noble Energy, İsrail'deki Leviathan sahasının %39,66'sına, Tamar sahasının %36'sına ve Kıbrıs'ta Afrodit sahasının %70'ine sahiptir.[90] İsrail, Yunanistan ve GKRY öncülüğünde yürütülen EastMed projesiyle ABD, bir taraftan Avrupa'nın Rusya etkisinden kurtulmasını hedeflerken diğer taraftan İsrail'in bölgesel güvenliğinin enerji bağımlılığıyla artırılmasını ve ABD'nin küresel enerji hakimiyetinin sağlanmasını amaçlamaktadır.

Ortadoğu'da yaşanan politik ve ekonomik istikrarsızlıklar ve yakın zamanda Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz rezervlerinin varlığı, sıcak denizlere yönelik tarihi emelleri bulunan Rusya'nın bölgeye yönelik askeri ve ekonomik ilgisini yoğunlaştırmıştır. Doğu Akdeniz'deki etkinliğinin Ortadoğu'ya müdahalede hız kazandıracağının farkında olan Rusya, Sovyetler Birliği döneminde elde ettiği kazanımları ve bölgedeki varlığını korumak, AB'nin bölgedeki alternatif enerji arayışlarını önlemek ve AB'nin kendisine olan enerji bağımlılığını devam ettirmek amacıyla Doğu Akdeniz'deki enerji rekabetinde söz sahibi olmayı amaçlamaktadır. Suriye İç Savaşı'yla birlikte Esad ve Baas rejimini destekleyerek bölgede alan kazanma fırsatı yakalayan Moskova yönetimi, aynı zamanda NATO'nun askeri kuşatmasından çıkmayı hedeflemekte ve Doğu

Akdeniz'de hava ve deniz üssü kurarak yeni bir Soğuk Savaş dönemi etkisi yaratmaktadır.[91] Suriye'de Tartus ve Lazkiye deniz üsleriyle Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını kalıcı hale getiren Rusya, aslında Esad'ı desteklemekten ziyade kendisi için bölgede siyasi ve ekonomik bir tutunma noktası oluşturmayı planlamaktadır.[92] Bu doğrultuda Suriye'nin deniz yetki alanlarındaki güvenliği de üstlenilmiş ve Suriye'nin MEB alanlarında potansiyel gaz ve petrol rezerv alanlarında Rus şirketlerinin keşif ve sondaj faaliyetlerine izin verilmiştir. Ayrıca Rusya, Mısır'ın Zohr sahasını işleten ENI şirketinin hisselerinin %30'unu satın almıştır. Benzer şekilde Lübnan MEB'inde keşif ve üretim faaliyeti yürüten konsorsiyumun hissesinden de %20 pay sahibidir.[93] Doğu Akdeniz'de bölge ülkeleriyle ittifaklar geliştiren Rusya, Suriye İç Savaşı'na yönelik "Astana Süreci"yle Türkiye ve İran ile görüşmelerini sürdürürken aynı zamanda Ortadoğu'da ve Doğu Akdeniz'de ABD etkinliğini azaltmak için ise Mısır ve İsrail ile ilişkilerini de güçlendirmeye çalışmaktadır.[94] Bu açıdan Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki pozisyonunu koruma çabasının önceliği, hidrokarbon enerji kaynaklarına duyduğu ihtiyaç değil, bölgedeki varlığıyla birlikte enerji arzı ve paylaşımındaki üstünlüğünü kaybetmemek üzerine şekillenmektedir. Bölgedeki siyasi konjonktürü ve enerji denklemini anlaşmalar ve ittifaklar üzerinden kendi lehine çevirmek isteyen Rusya, bölgedeki istikrarsızlığın artmasına ve Doğu Akdeniz sorunun küresel bir boyut kazanmasına yol açmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz'e yönelik ilgisinin tarihsel süreç içerisinde AB'nin bütünleşme ve genişleme sürecinin bir yansıması olarak "Küresel Akdeniz Programı", "Yenilenmiş Akdeniz Programı", "Barcelona Süreci" ve "Akdeniz için Birlik" programları kapsamında genellikle ekonomik ve ticari ilişkiler üzerinden şekillendiği görülmektedir.[95] Bölgedeki Arap-İsrail çatışmalarının neden olduğu enerji krizlerinden etkilenen AB için bölgeye yönelik objektif bir tutum sergileyebilmek her ne kadar AB'nin enerji tedariki ve bölgenin istikrarı için olumlu sonuçlar doğursa da AB'nin çıkarları doğrultusunda objektif tutumundaki esneklik sorunların derinleşmesine neden olmaktadır.[96] AB'nin bölgeye yönelik izlediği politikaların değişikliğinde ve söylem ve eylem tutarsızlığında ise Arap Baharı sürecinin önemli bir etkisi bulunmaktadır.[97] Bununla birlikte son 10 yıl içerisinde Doğu Akdeniz havzasında keşfedilen hidrokarbon enerji kaynakları, kaynakların paylaşımı-dağıtımı ve deniz yetki alanlarının belirlenmesi tartışmaları AB'nin Doğu Akdeniz politikalarını şekillendirmektedir. AB'nin Doğu Akdeniz'deki enerji jeopolitiği üzerine bu kadar yoğunlaşmasındaki temel neden, doğalgaz/enerji konusunda Rusya'ya bağımlılık durumundan kurtulma isteğidir. Bu doğrultuda bölgede Yunanistan, GKRY

ve Mısır ile sıkı ilişkiler geliştirmeye çalışan AB, bölge ülkelerini birliğe tam üye yaparak bölgedeki stratejik üstünlüğü elde etmeyi amaçlamaktadır. Nitekim 2003 yılında GKRY'nin tek taraflı olarak belirlediği MEB alanlarında gerçekleştirilen enerji keşifleri sonrası 2004 yılında AB üyesi yapılması da bu amacın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. KKTC'yi tanımayan AB'nin bu girişimi, uluslararası hukuka aykırı olmakla birlikte GKRY'nin bölgede hukuka aykırı olarak AB stratejileri doğrultusunda hareket etmesine ve Doğu Akdeniz'deki sorunların derinleşmesine neden olmaktadır.

Avro-Akdeniz politikası açısından AB, Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları anlaşmazlıkları konusunda Yunanistan ve GKRY yanlısı politika izlemektedir. AB'nin desteğini arkasına alan Yunanistan ve Rum Kesimi ise bölgenin diğer aktörleri Mısır ve İsrail ile siyasi, ekonomik ve askeri işbirlikleri geliştirmekte ve bölgedeki enerji kaynaklarının paylaşımı ve transferi konusunda ortak hareket etmektedirler.[98] AB tarafından GKRY ve Yunanistan, Doğu Akdeniz doğalgazının AB'ye taşınmasında güvenli bir çıkış güzergâhı olarak görülmektedir. Böylelikle AB, Doğu Akdeniz'deki doğalgaz rezervlerinin İsrail ve GKRY arasında inşa edilecek boru hatları (EastMed) üzerinden Avrupa'ya taşımayı ve enerji bağımlılığı noktasında Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir.[99] Diğer taraftan Avrupa Birliği, AB üyeliği vurgusu üzerinden Doğu Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY ile sorunlar yaşayan bölge ülkelerine -özellikle Türkiye'ye- yönelik çeşitli yaptırım kararları alabilmektedir. Nitekim Avrupa Birliği'nin "2021 Türkiye Raporu"nda,[100] Türkiye'nin bölgesel politikalarının ve Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerinin AB'nin ve üye devletlerinin çıkarlarını ve bölgesel istikrarı olumsuz etkilediğine ilişkin ifadeler yer almaktadır. AB bu yaklaşımıyla, bölge ülkelerini doğrudan karşısına almakta, sorunların muhatabı gibi davranarak bölge ülkeleri arasındaki sorunlara müdahil olabilme fırsatı yakalamakta ve Doğu Akdeniz'de etkinlik kazanmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla AB ve bölge ülkeleri arasındaki simbiyotik ilişki, bölgesel istikrarı olumsuz etkileyerek bölgesel işbirliği fırsatlarını ortadan kaldırmakta ve Doğu Akdeniz'deki sorunların küresel bir boyut kazanmasına neden olmaktadır.

Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinin bir yansıması olarak ön plana çıkmaya başlayan Akdeniz stratejisi, AB'nin kuruluşundan itibaren Fransa'nın politikaları çerçevesinde şekillenmiştir. Fransa, AB'nin genişleme yönünün Almanya ve İngiltere'nin isteğinin aksine güney yönlü olarak gelişmesini ve iki hatlı bir Avrupa düşüncesi içerisinde Akdeniz'i dahil etmeyi amaçlamıştır. Nitekim "Akdeniz için Birlik" fikri de Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy tarafından gündeme getirilmiştir.[101] Doğu Akdeniz'de hidrokarbon enerji kay-

naklarının keşfi sonrası Fransa'nın bölgeye yönelik ilgisi daha fazla artmıştır. Bu doğrultuda, 2007 yılında Fransa ve GKRY arasında savunma ve işbirliği anlaşması imzalanmış ve 2017 yılında ise bu anlaşma başta enerji güvenliği olmak üzere üzere genişletilmiştir. 2019 yılında yapılan deniz üssü ve savunma işbirliği anlaşması ile GKRY'nin "Mari" bölgesindeki Evangelos Florakis deniz üssü Fransa Deniz Kuvvetleri'nin kullanımına açılmış[102] ve 2022 yılında Larnaka açıklarında iki ülke deniz işbirliği tatbikatı gerçekleştirmiştir. Böylelikle GKRY, Türkiye'ye karşı AB'nin önemli askeri gücü konumundaki Fransız kuvvetlerini caydırıcı güç olarak kullanma fırsatı yakalarken, Fransa ise bölgedeki varlığını pekiştirerek enerji şirketi Total'in bölgedeki keşif ve sondaj faaliyetlerinin güvenliğini sağlama fırsatı bulmaktadır. Fransa'nın GKRY ile Akdeniz'de yaptığı askeri işbirliği bölgedeki ve Kıbrıs'taki barış durumunu tehlikeye sokmakta ve deniz yetki alanlarına ilişkin sorunların çözümsüzlüğünün derinleşmesine neden olmaktadır.

Doğu Akdeniz'in değişen enerji jeopolitiğinde söz sahibi olmak isteyen Fransa, aynı zamanda GKRY, Yunanistan, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri ile bölgede beşli ittifak kurarak hem bölgenin enerji kaynaklarından yararlanmak hem de Libya özelinde bölgedeki aşırılıkla/terörizmle mücadele kapsamında yeniden söz sahibi olmak istemektedir.[103] Libya'nın enerji kaynaklarından yararlanmak isteyen Fransa, bir taraftan Libya'da Hafter güçlerine destek vererek bir diğer destekçi Rusya ile enerji kaynaklarını paylaşmayı diğer taraftan bölgede İtalya'yı (ENI şirketini) saf dışı bırakarak Total'i egemen kılmayı amaçlamaktadır.[104] Ancak Fransa'nın yaklaşımı, bölgedeki istikrarsızlığı artırırken Rusya'nın bölgeye yerleşmesine ve AB'nin bölge jeopolitiğinde etkisiz hale gelmesine neden olmaktadır.[105] Fransa'nın, Akdeniz'de sömürge dönemindeki bağlarını post-kolonyal anlayış içerisinde sürdürme ve Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de yeniden söz sahibi olma düşüncesi içerisinde hareket etmesi[106] bölgesel istikrarsızlığın küresel nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Enerji kaynaklarının varlığı kadar dünya ticaret rotasının kavşağı statüsünde bulunan Doğu Akdeniz'in jeopolitiğine son yıllarda Çin eklemlenmeye başlamıştır. Uzak Doğu'da artan enerji ihtiyacıyla birlikte küresel ekonomi politikaları açısından Doğu Akdeniz, Çin için stratejik bir konumdadır.[107] Doğu Akdeniz, Çin'in çıkarlarını yakından ilgilendiren iki bölgeyi birbirine bağlamaktadır. Bir tarafta Avrupa, Çin'in ihracata dayalı yüksek düzeyde ekonomik büyümesine katkı sağlayan ileri teknoloji arzını ve pazar ihtiyacını karşılarken; diğer tarafta Ortadoğu ve Kuzey Afrika, petrol ve hidrokarbon kaynaklarıyla Çin'in enerji ihtiyacına cevap verebilecek stratejik öneme sahiptir. Bu

açıdan Çin, bölge ülkeleriyle diplomatik ve ticari ilişkilerini sürdürmeyi ve bölgedeki etkinliğini artırmayı amaçlamaktadır. Doğu Akdeniz, Çin'in Kuzey Amerika'daki çıkarları için de oldukça önemli bir yere sahiptir. Çin ile Kuzey Amerika arasındaki konteyner taşımacılığında, Panama Kanalı'nın genişliğinin konteyner gemilerinin geçişine elverişli olmaması, Süveyş Kanalı'nın ve dolayısıyla Akdeniz'in önemini artırmış ve dünya ticaret rotasının transpasifik'ten transatlantik'e doğru kaymasına yol açmıştır.[108] Ayrıca Çin'den Süveyş Kanalı yoluyla Avrupa'ya giden yol Ümit Burnu'nu dolaşmaktan daha kısa olduğu için Akdeniz limanları, Çin'in Avrupa ticareti açısından önemli bir lojistik merkez olarak hizmet vermektedir.[109] Diğer taraftan ABD'nin çevreleme stratejisi altında Asya Pasifik'e yönelmesi, Çin'in ABD'yi dengelemek ve kendi çıkarlarını koruyarak nüfuz alanlarını genişletmek için Doğu Akdeniz'e yönelmesinde etkili olmuştur.[110] Bu doğrultuda Doğu Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da etkinliğini sürdürülebilir kılmak için Çin, Türkiye başta olmak üzere GKRY, Yunanistan, İsrail, Mısır ve Suriye ile diplomatik ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Bölge ülkeleriyle yapılan karşılıklı işbirliği anlaşmaları çerçevesinde yapılan ekonomik yatırımlar, ticaret, turizm, altyapı ve kültürel alanlardaki çalışmalar ve yumuşak güç faaliyetleri, Çin'in bölgedeki etkinliğine olumlu yansımaktadır.[111] Ekonomik ve politik gücünün artışana paralel olarak askeri alanda da etkinliğini artırmak isteyen Çin, Akdeniz'de Avrupa ülkelerinin donanmalarından daha fazla donanma bulundurarak küresel bir rol oynama çabası içerisindedir.[112] Ayrıca Çin'in 2013 yılında başlattığı tarihi İpek Yolu sınırları üzerinden dünya ticaret rotasını yeniden şekillendirecek olan ve "Yeni İpek Yolu" olarak bilinen "Tek Kuşak -Tek Yol Projesi" (*One Belt – One Road*) için Akdeniz jeostratejik öneme sahiptir.[113] Çin'in küresel hakimiyeti açısından projenin kara ve deniz rotalarının bileşimi konumunda bulunan bölge karayolu, demiryolu, denizyolu, petrol ve gaz boru hatları ve limanlar ile Asya, Avrupa ve Afrika'nin projeye dahil edilmesi açısından oldukça değerlidir. Bölgenin giderek dünya enerji ve ticaret nakil merkezi haline gelmesi, Doğu Akdeniz'in bölgesel bağlamdan uzaklaşarak küresel boyutta değerinin katlanmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan Doğu Akdeniz'de küresel güçlerin etkinliğinin artması, bölgesel rekabetteki dengeleri değiştirmekle kalmayıp bölgeyi küresel güç dengelerinin yeniden inşa edildiği bir yer haline getirmektedir.

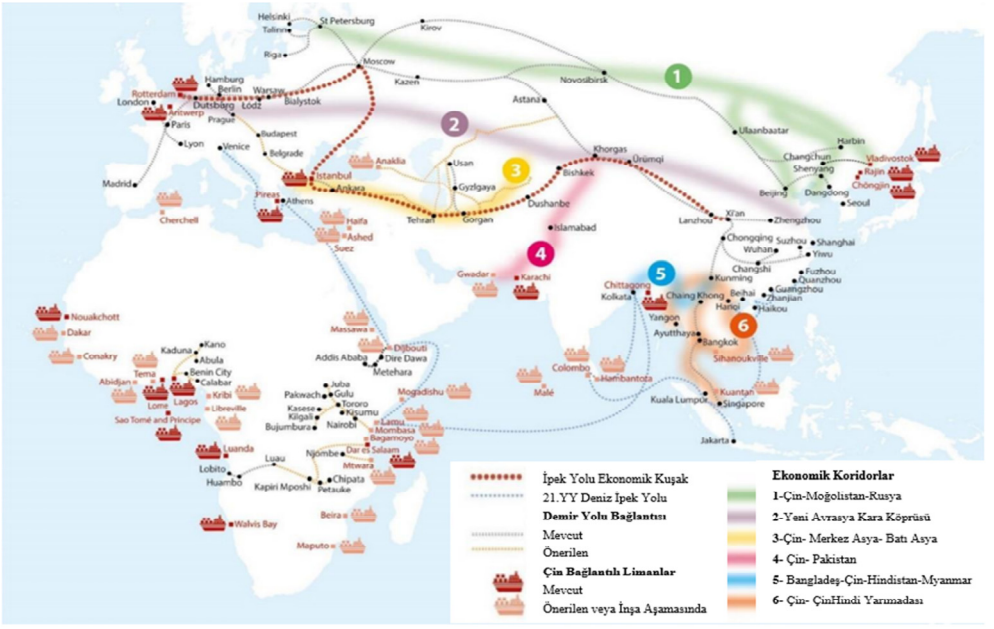

Resim 16.8. Bir Kuşak-Bir Yol Projesi / One (*Land*) Belt-One (*Maritime*) Road[114]

Bölge dışı aktörler için enerji rekabeti ve mücadele sahasına dönüşen Doğu Akdeniz, küresel güç hakimiyetinin elde edilmesi açısından kilit rol oynamaktadır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz; Mackinder'in "kara hakimiyet teorisi" açısından Avrupa, Asya ve Afrika topraklarının arasında bulunmakta ve 'kıtanın kalbi' (*heartland-kalpgâh*) olarak nitelendirdiği[115] bölgelerin odağında yer almaktadır. Başat güç olmak için denizlere hâkimiyetin şart olduğu vurgusunu yapan Mahan'ın "deniz hakimiyeti teorisi" açısından doğu ile batı arasındaki ticaret yolları üzerinde yer alan ve Süveyş Kanalı ile birlikte önemi artan Akdeniz'e hâkim olmak stratejik öneme sahiptir.[116] Douhet'in 1921 yılında yayımlandığı (*The Command of the Air*) eserindeki "hava hakimiyet teorisi"ni geliştiren Seversky açısından Akdeniz ve bölgedeki adalar, yakın doğunun ve bölgenin kontrolü için komuta merkezi konumunda bulunmaktadır.[117] Spykman'ın "kenar kuşak teorisi" açısından Akdeniz'in Avrasya ve Ortadoğu bölgelerindeki büyük petrol üretim bölgelerine yakın olması ve kenar kuşakta (*Rimland*) Asya-Akdeniz ülkelerinin ve Avrupa'nın bulunması dolayısıyla dünya egemenliği mücadelesinde bölgenin hakimiyetinin sağlanmasının oldukça önemli olduğu vurgusu yapılmaktadır.[118] Ayrıca Spykman, dünya ticaretinin Akdeniz'e yönelmesi, yakın doğunun önemini yeniden kazanması ve Asya ile Avrupa arasında hava koridorunun oluşturulması açısından Süveyş Kanalı'nın

açılmasının ciddi avantajlar sağladığını belirtmektedir.[119] "Medeniyetler çatışması"[120] tezinde ise Huntington, Akdeniz, medeniyetlerinin (özellikle İslâm ve Batı) fay hatları üzerindeki kesişim bölgesinde olması nedeniyle tarih boyunca dinamizmini ve önemini koruduğunu belirtmektedir. Klasik jeopolitik veya eleştirel jeopolitik açıdan bakış fark etmeksizin Doğu Akdeniz, coğrafya ve kültür açısından önemli bir geçiş bölgesi, enerji üretim ve dağıtım açısından ise merkezi bir konumdadır. Küresel güç hakimiyetini sağlamak isteyen bölge dışı aktörlerin çıkarları doğrultusunda Doğu Akdeniz'deki siyasi, iktisadi ve askeri varlığı, bölgede uzlaşma ve işbirliğinin aksine gerilimlerin ve sıcak çatışma ihtimalinin yükselmesine neden olmakta ve bölgedeki sorunların çözümünden ziyade çözümsüzlüğe ve yeni sorunlara yol açmaktadır.

4. Doğu Akdeniz ve Türkiye

Bölge ülkeleri arasında Akdeniz'e en uzun kıyı şeridine sahip olan, jeopolitik açıdan Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında kavşak statüsünde bulunan ve jeostratejik açıdan ise enerji güvenliği ve enerji koridoru konularında merkezi konumda yer alan Türkiye için Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler önemli fırsatları ve tehlikeleri beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve enerji kaynaklarının paylaşımı konularında yaşadığı sorunların başında GKRY ve Yunanistan'ın, egemenlik sınırlarına ilişkin Kıbrıs sorunu ve Ege Adaları'na yönelik tek taraflı, uluslararası hukuka aykırı olarak yaptığı düzenlemelerin neden olduğu sorunlar yer almaktadır. Ayrıca Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve enerji denklemi üzerinden şekillenen sorunların küresel bir nitelik kazanması, bölgenin jeopolitiğinde önemli değişikliklere yol açmakla birlikte başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinin ulusal güvenliklerini tehdit edecek düzeyde kırılgan bir zemin oluşturmaktadır.[121]

GKRY ve Yunanistan'ın, Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları üzerinden yayılmacı politikaları doğrultusunda keşif ve sondaj faaliyetleri ve uluslararası şirketlerle yaptığı iş birlikleri, Türkiye başta olmak üzere bölge devletlerinin deniz yetki alanlarını ve dolayısıyla egemenlik haklarını ihlal etmektedir. GKRY'nin, Yunanistan, İsrail ve Mısır ile Doğu Akdeniz'de MEB alanlarının belirlenmesi ve enerji kaynaklarının paylaşılmasına yönelik yaptığı ikili anlaşmalar, bölge devletleri arasında kutuplaşmalara neden olmaktadır. Nitekim yapılan anlaşmalarla Türkiye'nin bölgeden dışlanarak Antalya Körfezi'yle sınırlandırılmış bir bölgeye hapsedilmesi ve Doğu Akdeniz'deki etkinli-

ğinin sonlandırılması amaçlanmaktadır.[122] Türkiye ise uluslararası hukuka uygun olarak diplomatik ilişkilerle masada ve sismik arama ve sondaj faaliyetleri ve askeri önlemler ile sahada kendisinin ve 1960 tarihli Kıbrıs kurucu antlaşmaları gereği garantör olarak görev üstlendiği KKTC'nin deniz yetki alanlarına ilişkin haklarını korumaya çalışmaktadır. Ancak Türkiye'nin yakın zamana kadar kendisini Levant bölgesinden bağışık tutması, Doğu Akdeniz'e yönelik bütünleşik bir politik yaklaşım izlemesinin önüne geçmiştir. Bu nedenle Türkiye için Doğu Akdeniz algısı yalnızca Kıbrıs ile sınırlı kalmış ve uzun yıllar bölgeyle olan ilişkiler Ortadoğu politikasının bir uzantısı olarak görülmüştür.[123] Bunda Türkiye'nin Akdeniz bölgesini entegre bir bölge olarak görmekten ziyade birbirinden farklı (Mağrip ve Maşrık) ülkeler olarak değerlendirmesi, Türkiye'nin kendini Doğu ve Batı arasında konumlandıramama kararsızlığı ve Avrupa Birliği üyelik süreci etkili olmuştur.[124] Ancak son 20 yıl içerisinde Türkiye'nin dış politika vizyonu çerçevesinde şekillenen bu anlayışında önemli değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Doğu Akdeniz'in artan önemiyle birlikte bölgesinde yaşanan gelişmeleri yakından takip etmeye başlayan Türkiye, bölgesel bir aktör olma rolüyle proaktif politikalar izlemeye yönelmiştir. Siyasi ve ekonomik açıdan bölgenin istikrarlı ve güçlü ülkelerinden biri olan, gelişen teknoloji kapasitesi ve savunma sanayi alanında önemli atılımlarıyla Türkiye, Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuka uygun olarak siyasi ve askeri ilişkiler geliştirmeye özen göstermektedir.

Doğu Akdeniz'de GKRY'nin, uluslararası hukuka mugayir olarak Kıbrıs adasının tek temsilcisi gibi hareket etmesi ve 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010'da İsrail ile imzaladığı MEB anlaşmalarının Türkiye'nin ve KKTC'nin deniz yetki alanlarıyla çakışması, Doğu Akdeniz'de Türkiye ve GKRY arasındaki soruna kaynaklık etmektedir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e yönelik tutumunu öncelikli olarak Kıbrıs sorunu şekillendirmektedir. Bu doğrultuda Türkiye, GKRY'nin adanın tek temsilcisi gibi davranarak bölge devletleriyle yaptığı anlaşmaların kendi egemenlik haklarını ve Kıbrıs Türkleri'nin irade ve haklarını yok saydığı gerekçesiyle hukuksuz ve kabul edilemez ilan etmektedir.[125]

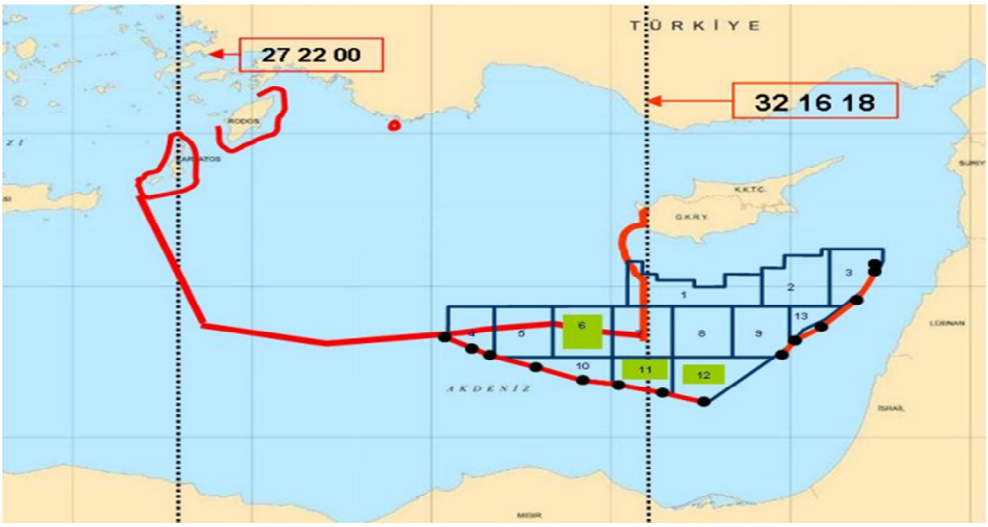

Resim 16.9. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve GKRY'nin 13 Arama Bölgesi[126]

GKRY'nin 2003 yılında Mısır ile imzaladığı anlaşma sonrası Türkiye, 2004 tarihli verdiği notada ilgili anlaşmada belirtilen sınırların Türkiye'nin 27° 22' 00" doğu boylamı ve 32° 16' 18" batı boylamı dahilinde yer almakta olduğu ve bu boylamın batısındaki bölgede deniz yatağı, altı ve üstündeki su kütlesi dahil olmak üzere tüm hakların saklı olduğu vurgusunu yapmıştır. 2007 yılında GKRY, MEB ilanıyla adanın güneyini 13 arama sahasına bölmüş ancak bu arama sahaları Türkiye'nin nota verdiği sahalarla çakışmaktadır. Bu açıdan 1, 4, 5, 6 ve 7 nolu parseller Türkiye'nin kıta sahanlığını ve 1, 2, 3, 8, 9 ve 13 nolu parseller ise KKTC'nin Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) verdiği ruhsat alanlarını ihlal etmektedir.[127] Dolayısıyla GKRY taraf devletlerle imzaladığı anlaşmalarla Türkiye'nin deniz yetki alanlarını gasp etmektedir. Ayrıca 2010 yılında GKRY'nin İsrail ile yaptığı sınırlandırma anlaşmasına yönelik Türkiye hak iddiasında bulunmasa da anlaşmayı KKTC'nin egemenliğini ve Kıbrıs Türklerinin hak ve çıkarlarını ihlal ettiği gerekçesiyle tanımadığını belirtmektedir.[128] Nitekim GKRY'nin maksimalist yaklaşımlarla yaptığı anlaşmalarda belirlediği MEB alanları ilgili taraf devletlerin de önemli oranda deniz yetki alanlarını ihlal etmektedir.

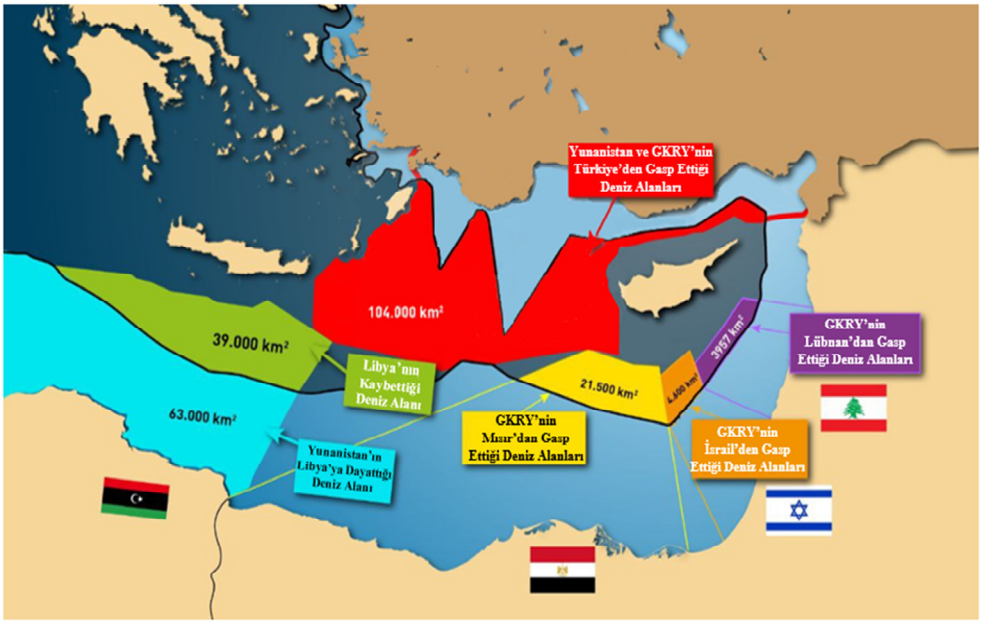

Resim 16.10. Doğu Akdeniz'de GKRY ve Yunanistan'ın MEB İhlalleri

Yunanistan'ın ise Ege Adaları üzerinden belirlediği deniz yetki alanları, Türkiye'nin kıta sahanlığı ve MEB alanlarını ihlal etmektedir. Yunanistan'ın adaları birleştiren hattı esas alarak Mısır ve GKRY ile MEB sınırı çizme çabaları,[129] Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini kısıtlayarak enerji denkleminin dışında tutma amacına yöneliktir. Ancak Türkiye'nin deniz yetki alanlarını sınırlandıran bu durum, uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmektedir. Nitekim 1982 BMDHS'ye göre kıyılar arası mesafenin 400 milden az olduğu denizlerde kıyıdaş ülkelerin MEB ilanlarında diğer kıyıdaş ülkelerin deniz yetki alanlarını gözetmesi gerektiği ve mesafelerin çakışması durumunda '*hakkaniyet ölçüsü*' prensibi doğrultusunda hakeret edilmesi, '*kapatmama*' ve '*oransallık*' prensiblerine[130] riayet edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin güvenliği bağlamında Kıbrıs sorununun ve Ege adalarının statüsünün çözüme kavuşturulması, bölgede keşfedilen enerji kaynaklarının varlığı, paylaşım ve nakil sorunlarından bağımsız düşünülemeyecek bir boyut kazanmaktadır. Dolayısıyla Kıbrıs sorununun çözümü, Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının paylaşım sorunlarının çözümüne katkı sağlayacak önemli bir gelişme olacaktır. Benzer şekilde Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının araştırılması ve işletilmesine yönelik bölge ülkeleri arasında işbirliği süreçlerinin gerçekleştirilmesi de Kıbrıs sorununun çözümüne kapı aralayacaktır.

Enerji ihtiyacının karşılanması konusunda büyük ölçüde (%72 oranında) dışarıya bağımlı olan Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon enerji rezervlerinden MEB alanları içerisinde hak sahibi olabilmesi ve yararlanabilmesi, Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılaması ve enerji bağımsızlığını sağlaması açısından oldukça önemlidir. Doğu Akdeniz'de varlığı kanıtlanmış enerji rezervlerinin yaklaşık 4 trilyon fit küp olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman, bölgedeki doğalgaz varlığı, artan enerji ihtiyacıyla birlikte Türkiye'nin yaklaşık 70 yıllık enerji ihtiyacını karşılayabilecek düzeydedir. Kanıtlanmış petrol ve doğalgaz rezervlerinin 3/4'ne sahip üretici bölge ile Avrupa'daki tüketici pazarlar arasında jeopolitik önemi yüksek bir ülke olarak enerji güvenliği ve transferi açısından Türkiye, bölgesinde stratejik öneme sahiptir. Coğrafi açıdan enerji kaynaklarının geçiş hatları üzerinde yer alan Türkiye, enerji arzı ve güvenliği konusunda ülkeler ve bölgeler arasında bağlantı kurma potansiyeline sahiptir. Enerjinin potansiyel bir silah olarak kullanıldığı bir dönemde Türkiye'nin enerji tedarikinde tek bir ülkeye olan bağımlılığın neden olduğu endişeleri ve sorunları ortadan kaldırabilecek niteliği, kendisi ve bölge ülkeleri için ciddi avantajlar oluşturmaktadır.[131] Jeopolitik konumu itibariyle Doğu Akdeniz gazının Avrupa'ya iletilmesi projelerinde ve enerji diplomasisinde kilit rol oynayan Türkiye, enerji ticaret merkezi olarak bir taraftan kendi enerji ihtiyacını karşılarken diğer taraftan Avrupa'nın da enerji arz güvenliği için de önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak diğer taraftan Doğu Akdeniz'de İsrail, Yunanistan ve GKRY'nin bölgesel ekonomi ve enerji güvenliği konusunda Türkiye'yi tehdit olarak algılamaları, Türkiye'nin bölgesel ittifakların dışında tutulmasının temel motivasyonunu oluşturmaktadır.[132]

Türkiye, bölge devletlerinin Doğu Akdeniz enerjisinin kullanımı ve paylaşımına yönelik gerçekleştirdiği ikili anlaşmalar ve çoklu ittifaklar karşısında yalnızlığa mahkûm edilmeye çalışılmaktadır. GKRY, Yunanistan ve Mısır arasında imzalanan "Kahire Deklarasyonu", GKRY, Yunanistan, İsrail, İtalya, Filistin ve Mısır arasında meydana getirilen "Doğu Akdeniz Gaz Forumu" ve Doğu Akdeniz gazının Avrupa'ya taşınmasını planlayan "EastMed" projesine Türkiye'nin dahil edilmemesi, Doğu Akdeniz'de ilgili devletlerin özellikle Türkiye ve KKTC'yi saf dışı bırakmak ve bölgesel güç denklemi dışında tutmak amacıyla bölgesel yalnızlaştırma politikalarının sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan Türkiye'nin Suriye'den Libya'ya kadar uzanan geniş yelpazede uyguladığı proaktif dış politika ve benimsediği milli güvenlik yaklaşımından rahatsız olan bölge ülkeleri Türkiye karşıtı bir bloklaşma girişimini motive edebilmek için Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarını bir manivela olarak kullanmaya çalıştıkları görülmektedir.[133] Türkiye ise Doğu Akdeniz'de bir ol-

du-bitti ilişkisine izin vermeyerek, kendisine yönelik yalnızlaştırma politikalarına karşılık uluslararası hukuk sınırları içerisinde bölgedeki enerji rekabetindeki mücadelesini ve MEB alanlarında arama ve sondaj faaliyetlerini etkin şekilde sürdürme çabası içerisindedir.

Enerji kaynakları açısından dışa bağımlılığı yüksek olan Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de kendi deniz yetki alanları içerisinde doğalgaz ve petrol çalışmaları yapması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda "Mavi Vatan" doktriniyle Türkiye, 2019 yılında TPAO ait "Fatih" ve "Yavuz" isimli sondaj gemileriyle bölgedeki faaliyetlerinin yanı sıra "Barbaros Hayrettin Paşa" ve "Oruç Reis" isimli sismik araştırma gemileriyle bölgedeki etkinliğini ve varlığını pekiştirmeye çalışmaktadır. 2020 yılının başında "Kanuni" sondaj gemisini envanterine ekleyen Türkiye, 2022 yılının ağustos ayından itibaren ise "Abdülhamid Han" sondaj gemisiyle Doğu Akdeniz'de Yörükler-1 kuyusunda faaliyetlerini sürdürmektedir. Türk Deniz Kuvvetleri, Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarında faaliyetlerin güvenli şekilde yürütülebilmesi adına araştırma ve sondaj gemilerine firkateynler, denizaltılar ve insansız silahlı hava araçlarıyla (SİHA) refakat etmektedir. Böylelikle Türkiye, bölgede gerçekleştirdiği kapsamlı deniz tatbikatları ve askeri varlığıyla Doğu Akdeniz'deki hukuki ve ekonomik çıkarlarını koruma kararlılığı içerisinde olduğunu göstermektedir.[134] Türkiye, Doğu Akdeniz'de her ne kadar uluslararası hukukun öngördüğü kurallar ve değerler çerçevesinde hareket etse de uluslararası siyasal sistemin gerçekleri, Türkiye'nin gerektiğinde askeri ve ekonomik güç araçlarını kullanmasına yol açmaktadır.[135] Bu doğrultuda Türkiye, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarını korumaya yönelik siyasi ve askeri eylemlerde bulunmuştur. 2018 yılında bölgede askeri eğitimlerin icra edildiği gerekçesiyle İtalyan enerji şirketi ENI'ye ait "Saipem 12000" isimli gemiye Türk Deniz Kuvvetleri tarafından bölgeye giriş izni verilmemiştir.[136] Ayrıca Yunanistan'ın hak iddia ettiği ihtilaflı sahalarda 2021 yılında Malta bandıralı "Nautical Geo" isimli araştırma gemisinin de yer aldığı bölgede yapacağı faaliyetlere karşı ilan edilen Navtex,[137] Türkiye tarafından hukuka aykırı, saldırgan ve provakatif olarak tanımlanmış ve karşı Navtex yayımlanmıştır. Türk kıta sahanlığını ihlal etme girişimine karşı Nautical Geo gemisi, Türk Deniz Kuvvetleri firkateynleri tarafından askeri müdahalede bulunacağı ifade edilerek geri çevrilmiştir.[138] Bu bakımdan Türkiye, Doğu Akdeniz'de uluslararası hukukun kendisine verdiği meşru hakları masada çok boyutlu bir diplomatik aktiviteyle değerlendirmektedir. Ayrıca Türkiye, Doğu Akdeniz'de yaşanan ihlallere ve anlaşmazlıklara karşı deniz kuvvetlerini caydırıcı güç olarak kullanmakta ve gambot diplomasisi sürecini başarılı bir şekilde sürdürerek sahada egemenlik haklarını ve çıkarlarını proaktif ve ön alıcı

faaliyetlerle korumaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de kendisine yönelen siyasi ve ekonomik tehditlere karşı karma bir strateji benimseyerek hareket ettiği görülmektedir.[139]

Enerji ihtiyaçlarının temininde dışa bağımlı olan Türkiye açısından Doğu Akdeniz'deki doğalgaz ve petrol rezervlerine ulaşmak ve kaynaklar üzerinde söz sahibi olmak hayati önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye, enerji bağımlılığını azaltmak, Doğu Akdeniz'de kendisine yönelik politikaları engellemek, deniz yetki alanını ve hareket alanını korumak ve Akdeniz'in enerjisinin Avrupa'ya ihraç sürecinde etkin rol almak amacıyla bölge ülkeleriyle deniz yetki alanları kapsamında çeşitli mutabakatlar gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda; Türkiye ile Libya (Ulusal Mutabakat Hükümeti-UMH) arasında 27 Kasım 2019 tarihinde imzalanan "*Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası*" ve "*Güvenlik ve Askerî İş Birliği Mutabakat Muhtırası*" başlıklı anlaşmalar, Türkiye'nin KKTC ile 21 Eylül 2011 tarihinde imzaladığı deniz yetki alanlarının belirlenmesine ilişkin anlaşmadan sonra yaptığı ikinci deniz yetki alanları anlaşması olmuştur. Mutabakatla Libya'nın Derne-Tobruk ve Bordiya kıyıları ile Türkiye'nin Marmaris, Fethiye ve Kaş kıyılarının karşılıklı hattı boyunca uzanan deniz alanları iki ülkenin kıta sahanlığı olarak tespit edilmiştir.[140] Ayrıca mutabakat, deniz yetki alanlarına yönelik eşit uzaklık sınırının esas alınması çerçevesinde uluslararası hukuk açısından Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin tezlerini destekler nitelikte gerçekleşmiştir.[141] Bu bakımdan BM'nin de tanıdığı bu anlaşmalarla Türkiye, ilk defa bir kıyıdaş devletle MEB sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmayla Türkiye için Doğu Akdeniz'de en kötü senaryo olan Yunanistan-Mısır ve Yunanistan-GKRY deniz yetki alanlarının paylaşımına dair anlaşma yapılması olanağı ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle Türkiye, kendisine Sevilla Haritası üzerinden dayatılan GKRY ve Yunanistan tezlerini ve Doğu Akdeniz'de 41.000 km^2'lik deniz yetki alanı içerisinde Antalya Körfezi'ne sıkıştırılmak istenen siyasi manevraları boşa çıkarmıştır.[142]

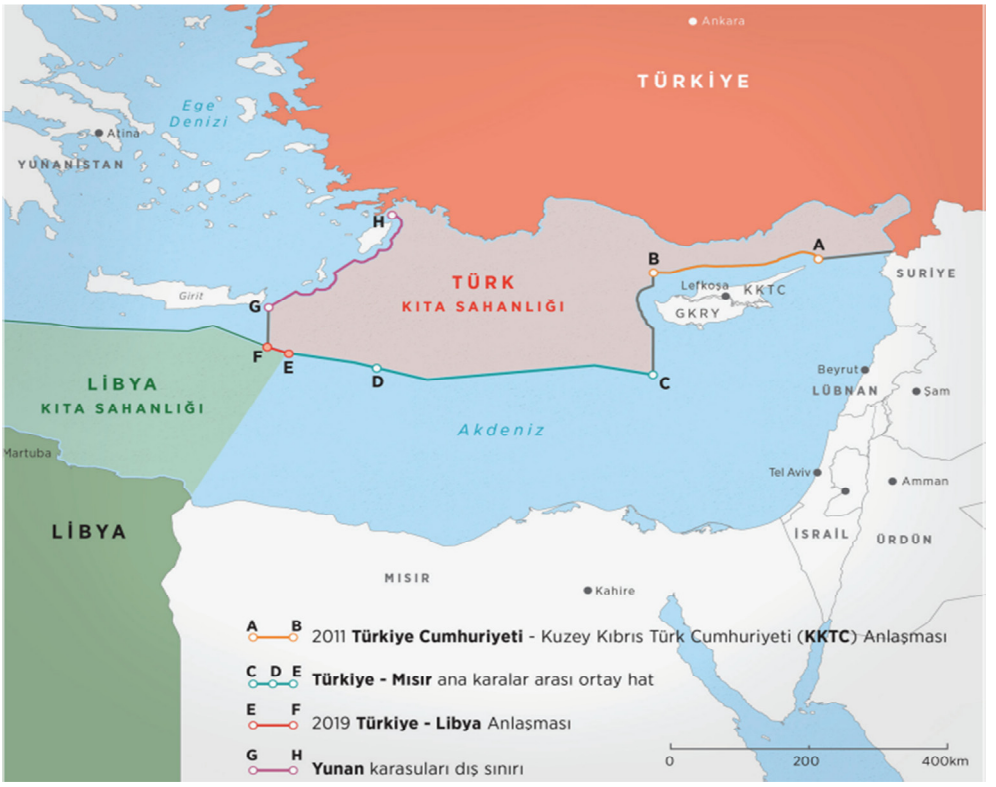

Resim 16.11. Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanı ve Türkiye-Libya Mutabakat Hattı[143]

Arap Baharı'nın etkisiyle beraber Libya'da ortaya çıkan iç savaşın sona erdirilmesi ve ülkenin istikrara kavuşturulması için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 2259 sayılı kararı uyarınca uluslararası toplum nezdinde tüm Libya'yı temsil eden meşru hükümet UMH kurulmuştur. Diğer taraftan Libya'nın doğusunda Halife Hafter'e bağlı sözde Libya Ulusal Ordusu'nun desteklediği Abdullah El-Seni'nin başkanlık ettiği BM nezdinde meşruiyeti olmayan Geçiş Hükümeti olarak adlandırılan bir hükümet daha bulunmaktadır.[144] Dolayısıyla Kaddafi sonrası Libya'da yaşanan güç kaymaları, Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikaları için oldukça önemlidir. Bu açıdan Türkiye, BM'nin meşru olarak kabul ettiği UMH'yi destekleyerek Halife Hafter'e karşı pozisyon almıştır.[145] İki ülke arasındaki mutabakat muhtıralarına istinaden Libya ile savunma ve işbirliğinin güçlendirilmesi ve Libya'daki siyasal sorunların çözümüne katkı sağlanması amacıyla Türkiye, Libya'ya askeri destek de vermektedir.[146] Libya mutabakatıyla Türkiye, Doğu Akdeniz'de MEB sınırlandırması yaparken bir taraftan bölgesel bir müttefik kazanmış diğer taraftan ise Doğu

Akdeniz'de aleyhine olan dengeleri altüst etmiştir. Ancak Türkiye'nin UMH'ye açıktan askeri, ekonomik ve siyasi anlamda destek vermesi, Libya'da Hafter güçlerini destekleyen Fransa, Rusya, Mısır, BAE ve Suudi Arabistan gibi bölge ülkelerini rahatsız ederek tepkisini çekmiştir. Ayrıca Türkiye'nin ulusal menfaatlerini korumaya ve Libya'da barışa katkı sağlamaya dönük politikası, Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının kontrolü ve kullanımı konusunda GKRY, Yunanistan, Mısır ve İsrail'in bölgedeki ittifak yapılarını ve maksimalist enerji paylaşım planlarını engellemektedir.[147] Türkiye-Libya mutabakatıyla iki ülke kıyıları arasında karşılıklı olarak belirlenen münhasır ekonomik bölge, Türkiye'nin bölgesel etkinliğini 'bypass' eden ve Doğu Akdeniz enerjisinin Avrupa'ya taşınması düşüncesinin ürünü olan EastMed projesinin geçiş güzergâhının önüne set çekerek projenin işlerliğini rafa kaldırmıştır. Bu açıdan, Türkiye ve Libya kıyıları arasında karşılıklı olarak belirlenen deniz yetki alanına ilişkin mutabakat, enerji nakil güzergâhı üzerine, Akdeniz'in gerdanına, boydan boya atılan bir zincir niteliği taşımaktadır. Bu durum, Doğu Akdeniz'de tarafları bölgesel işbirliği yapmaya ve Türkiye'nin de dahil olacağı müzakerelerin yapılmasına zorlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Libya mutabakatıyla birlikte bölgesel bir aktör olarak Doğu Akdeniz'de varlığını ve rolünü pekiştiren bir hamle gerçekleştirmiş ve bölgesel enerji denkleminde enerji güvenliği ve enerji koridoru açısından vazgeçilemez aktör konumuna ulaşmıştır.

Resim 16.12. Türkiye'nin Deniz Yetki Alanı ve EastMed Projesi[148]

Doğu Akdeniz'de bölgenin enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda ittifaklara dahil edilmeyen Türkiye açısından Libya politikası, jeostratejik ve ekonomik açıdan oldukça önemli bir role sahiptir. Libya mutabakatıyla oyun değiştirici olarak sahaya giren Türkiye'nin Libya'daki çatışmalara müdahale kararı, Libya'daki siyasi istikrarsızlığı önleyerek bölgesel barışa katkı sağlamak, Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak ve Kuzey Afrika'daki etki alanını genişletmek çabası doğrultusunda şekillenmektedir.[149] Türkiye'nin Libya politikası başta bölge ülkeleri olmak üzere AB ve ABD'yi de oldukça rahatsız etmektedir. Ayrıca Suriye İç Savaşı sürecinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin bölgesel politikalarında revizyona gitmesinde etkili olmuştur. ABD'nin bölgesel stratejisini müttefikleriyle işbirliği yerine vekalet savaşları (YPG/PYD) üzerine kurgulaması sonrası Türkiye, Doğu Akdeniz'de artan belirsizlik ve güvensizlik nedeniyle bölgede ABD'nin boşluğunu dolduran Rusya'yla ilişkilerini geliştirme yolunu seçmiştir.[150] Ancak Libya konusunda Hafter güçlerini destekleyen Rusya ile de ters düşen Türkiye, Doğu Akdeniz'de enerji ve enerji güvenliği konularında farklı dönemlerde yaşadığı anlaşmazlıklarda ilişki masasını devirmek yerine "*selective engagement*" (seçici ilişki) odaklı bir politika izleyerek[151] bölgedeki etkinliğini sürdürmeye çalışmaktadır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e yönelik Libya ile geliştirdiği politikanın sürekliliği ve etkinliği Libya'daki iç politik gelişmelerle doğru orantılıdır. Bu bakımdan UMH'nin siyasal istikrarının sağlamasına yönelik verilen destek, Libya mutabakatının geçerliliği açısından oldukça önemlidir.[152] Nitekim, Türkiye ile Libya arasındaki ilişkiler derin tarihsel geçmişe sahiptir ve Libya'da yaşanan iç istikrarsızlık iki ülkenin ulusal ve bölgesel menfaatlerinin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. "Libya, Türkiye'nin denizden komşusudur" anlayışıyla[153] hareket eden Türkiye, Libya'nın da hak ve menfaatlerini koruyacak şekilde siyasi, ekonomik ve askeri düzeyde ilişkilerini geliştirmektedir. Ayrıca 2019 yılında imzalanan Libya mutabakatına ek olarak 3 Ekim 2022 tarihinde Türkiye ve Libya arasında imzalanan "hidrokarbon anlaşması", Libya MEB alanlarında Türk ve Libya şirketlerinin birlikte petrol ve doğalgaz araştırma ve sondaj faaliyetleri yürütmesine olanak tanımaktadır. Böylelikle iki ülke arasındaki kazan-kazan anlayışı çerçevesinde ilişkilerin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.[154] Diğer taraftan uluslararası meşruiyete sahip UMH'ye karşı gayrimeşru grupların gerçekleştirdiği saldırılar bölgenin güvenlik ve istikrarını sarsmakta, insanlığa karşı yöneltilen tehditleri artırmakta, binlerce insanın ölümüne ve bölgeden göç etmesine neden olmaktadır. Bu açıdan Libya Tezkeresi, BMGK kararlarına aykırı olan ve Libya'nın egemenliğini sarsan bu gelişmelerin önlenmesi, bölgenin istikrarının sağlanması ve Türkiye'nin ulusal menfaatleri

açısından oldukça önemlidir.[155] Türkiye'nin Libya'daki siyasi istikrarın sağlanmasına yönelik gösterdiği mücadele, bölgesel barışın varlığına ve Doğu Akdeniz'deki ulusal çıkarların ve kazanımların korunmasına katkı sunmaktadır. Türkiye-Libya ilişkilerinin geliştirilmesi; Libya'daki politik istikrarın sağlanması, bölgesel barışın tesis edilmesi, Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de boğmaya yönelik uluslararası siyasi-ekonomik girişimlerin (ittifakların) engellenmesi, Türkiye'nin deniz yetki alanlarında egemenlik haklarının korunması, Doğu Akdeniz'de hukuki ve meşru bir zemin elde edilmesi ve bölgesel bir aktör haline gelinmesi açısından stratejik öneme sahiptir. Dolayısıyla Türkiye'nin Libya'daki varlığının nedenini sorgulamaya yönelik yapılan eleştirilerin, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki etkinliğinin ulusal ve bölgesel çıkarlarla doğrudan ilişkisinin anlaşılamamasından kaynaklandığını da belirtmek gerekmektedir.

Doğu Akdeniz'de Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail'in bölge dışı devletler ve şirketler üzerinden dışlayıcı politikalarla kurduğu ittifak çabalarına karşı oyun kurucu olarak ittifaklar geliştiren Türkiye, Libya mutabakatıyla bölgede yeni ittifakların yapılabileceğini göstermiştir. Libya mutabakatını belirleyen tezlerin uluslararası hukuka uygunluğu ve meşruiyeti, GKRY ve Yunanistan'ın tezlerinin yanlışlığını ortaya koyarken Türkiye'nin Mısır ve İsrail ile deniz yetki alanlarına ilişkin anlaşmalar yapabilmesinin önünü açmıştır. Bu açıdan hukuki, çok yönlü, yapıcı, bölgesel ve güvenlik alanlarında izlediği proaktif politikalarla birlikte Türkiye, Doğu Akdeniz'de enerji denkleminin stratejik bir aktörü haline gelmiştir. Özellikle AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılması açısından fırsat olarak görülen Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınması konusunda Türkiye'nin göz ardı edilemeyeceği ve bölgede Türkiye'nin dahil olmayacağı bir denklemin geçersiz olacağı ortaya konulmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de arama ve sondaj faaliyetleriyle birlikte enerji bağımlılığını ve ihtiyacını azaltma çabası, bölgesinde siyasi ve ekonomik önemi artan Türkiye'nin yükselen bir değer konumuna ulaşmasına ve vazgeçilmez iş birliği ülkesi olarak görülmesine katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki arama ve sondaj faaliyetleri ve enerji kaynaklarının kullanım ve paylaşımı konusundaki etkinliği, bölgesinde oyuncu olmaktan çok oyun kurucu olmaya yönelik (proaktif) bir politikanın ürünüdür. Ayrıca jeopolitik açıdan geçiş bölgesi konumunda bulunan Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki etkinliği enerji güvenliği ve nakil hatları konularındaki stratejik önemi, Türkiye'nin bölgesel merkez ülke olarak bölge denklemindeki profilini güçlendirmektedir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Jeopolitik konumunun sağladığı üstünlüklerin yanı sıra hidrokarbon enerji rezervlerinin varlığı ve küresel enerji arzının karşılanması noktasında stratejik öneme sahip olan Doğu Akdeniz, enerji ihtiyacına duyulan artışla birlikte bölgesel ve bölge dışı aktörlerin menfaatlerinin çatıştığı ve enerji savaşlarının yaşandığı bir coğrafya haline gelmiştir. Doğu Akdeniz'de yaşanan anlaşmazlıkların ve çatışmaların temelinde tarihsel süreç içerisinde siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel nedenler ve coğrafi koşullar etkili olsa da bugün yaşanan sorunların odağını, bölge devletlerinin diğer kıyıdaş devletlerin haklarını görmezden gelerek tek taraflı ve uluslararası hukuka aykırı olarak kıta sahanlığı ve MEB alanlarını sınırlandırması oluşturmaktadır. Bu bakımdan bölge devletlerinin Doğu Akdeniz'de diğer kıyıdaş devletlerin haklarını dikkate almaksızın deniz yetki alanlarını belirlemeye yönelik davranışlar ve aralarında gerçekleştirdikleri ikili veya üçlü işbirliği mekanizmaları, diğer bölge devletlerinin egemenlik haklarını gasp etmekte ve bölgedeki gerilimi tırmandırmaktadır. Dolayısıyla bölge ülkelerinin bu tutumu, bölgenin stratejik değerini oluşturan zengin hidrokarbon kaynaklarının ülkeler arasında iletişim ve işbirliği imkânlarından ziyade tehdit ve çatışma alanları oluşturmasına neden olmaktadır. Bu durum, Doğu Akdeniz'de tansiyonun yükselmesine yol açmaktadır ve bölgede ihtiyaç duyulan barış ve istikrar ortamını olumsuz yönde etkilemektedir.

Doğu Akdeniz Havzası'ndaki ülkelerin genel durumlarına bakıldığı zaman siyasi anlaşmazlıklar, iç çatışmalar, darbeler, ekonomik krizler vb. sorunlarla yüzleştikleri ve dolayısıyla siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan kırılgan yapılara sahip oldukları görülmektedir. Bölge ülkelerinin bölgesel egemenliği ve güvenliklerini enerji kaynakları odaklı olarak siyasal ve ekonomik bağımsızlık üzerinden sağlama çabaları, bölgesel çatışmalara ve istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarının paylaşımı üzerinden şekillenen deniz yetki alanlarına ilişkin sorunlar ve bölge ülkeleri arasındaki uzlaşmazlıklar ise mevcut sorunlarla birlikte bölgesel istikrarsızlığı tırmandırmaktadır. Özellikle GKRY ile Yunanistan başta olmak üzere bölge devletlerinin Doğu Akdeniz'de MEB alanlarında uluslararası şirketlere arama ve çıkarma faaliyetleri için ruhsatlar vermesi, bölge devletleri arasında yaşanan deniz yetki alanlarına ilişkin sorunları iki (f)aktörlü bir sorun niteliğinden çıkarıp çok (f)aktörlü bir sorun alanına taşımakta ve sorunun uluslararasılaşmasına neden olmaktadır. Mevcut sorunun bölgesel niteliğinin evirilerek küresel bir nitelik kazanması aynı zamanda sorunların çözümünü de zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bölgesel sorunların çözümünün üçüncü taraflardan zi-

yade yine bölgesel aktörler nezdinde çözüme kavuşturulması oldukça önemlidir.

Enerjinin paylaşılması konusu ülkelerin diplomatik ilişkilerini, çatışma ekseninde yönlendirebildiği gibi Avrupa Birliği'nin kuruluşundaki düşünce üzerine uzlaşma ve işbirliği çerçevesinde de şekillendirebilmektedir. Bu bakımdan, AB örneğinde olduğu gibi Doğu Akdeniz'de de rekabet ve çatışma unsuruna dönüşen enerji kaynaklarının paylaşımı (*resources wars*), "sıfır toplamlı oyun" (*sum zero game*) stratejileri yerine "kazan-kazan" (*win-win*) veya "business to business" (*B2B*) stratejileri ve bölge devletlerinin tamamının yararına olacak şekilde işbirliği süreçleri üzerinden kurgulanmalıdır. Böylelikle bölge ülkeleri arasında diğerlerinin aleyhine olmayacak şekilde karşılıklı menfaate dayalı işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesi, ekonomik olarak bölge ülkeleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkilerini güçlendirecek ve Akdeniz'deki istikrar ve barış ortamının sürdürülebilir kılınmasına katkı sağlayacaktır. Aksi halde bölgedeki sorunların çözümsüzlüğünün neden olduğu derinlik, Doğu Akdeniz'i bölgesel ve küresel aktörlerin rekabet ve çatışma sahası haline dönüştürmektedir. Doğu Akdeniz'deki istikrarsızlıklar ve potansiyel gerilimler, bölge ülkelerinin siyasi, sosyal ve ekonomik kırılganlığını artırırken bölge dışı aktörlerin bölgedeki etkinliklerine meşruiyet ve terör örgütlerine istifade edebilecekleri yeni hareket alanları kazandırmaktadır. Bu durum, Ortadoğu'da ve Doğu Akdeniz'de yaşanan kaos halkasının genişlemesi ve bölgesel/küresel aktörlerin terör örgütleri üzerinden şekillenen vekalet savaşları tehlikesini de ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Doğu Akdeniz sorununun çözüm portföyü bölge ülkeleri arası savaştan işbirliği süreçlerine kadar tüm olasılıkları içermektedir. Ancak bu skalada çözümün ne yönde gerçekleşeceğini, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerinin bölgesel barışın inşası için katalizör etkisi meydana getirip getiremeyeceğini, bölgesel ve küresel aktörlerin politika tercihleri ve davranışları belirleyecektir.

Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşımı konusundan bağımsız olmayan bir diğer konu ise bölge kaynaklarının uluslararası pazarlara transferi konusudur. Bölgesel ve küresel enerji nakil güzergahında yer alan Doğu Akdeniz, gerçekleştirilen hidrokarbon keşifleri sonrası geçiş bölgesi konumunu merkez bölge (energy hub) rolüyle takviye etmeye başlamıştır. Bu bakımdan Doğu Akdeniz, enerji eko-politiği açısından bölgesel ve küresel aktörlerin enerji talep ve arz durumlarını doğrudan etkilemektedir. Bölgede keşfedilen zengin hidrokarbon enerji rezervlerine erişim ve kullanım konusunda bölgesel düzeyde yaşanan sorunlar, enerji kaynaklarının transferi sorunlarıyla birlikte

bölge dışı ülkelerin de eklemlenmesiyle küresel bir boyut kazanmıştır. Nitekim bölgeye en uzak iki ülkenin ABD ve Çin'in Doğu Akdeniz'e yönelik politikaları bölgedeki rekabetin küresel niteliğini göstermektedir. Ayrıca küresel aktörlerin Doğu Akdeniz'e ve periferine yönelik politikaları doğrultusunda bölge ülkeleriyle bölgesel sorunlar kapsamında ilişkiler kurması, bölgedeki mevcut sorunları derinleştirirken aynı zamanda bölgeyi küresel güçlerin yeni mücadele sahası haline getirmiştir. Diğer taraftan, küresel aktörlerin bölgesel politikalarına karşı bölge ülkelerinin Doğu Akdeniz'de ulusal güvenliklerini tehdit eden gelişmeleri ortadan kaldırmaya yönelik ikili anlaşmalar gerçekleştirdikleri de görülmektedir. Güvenlik refleksiyle hareket eden bölge ülkelerinin ittifaklar dahilinde hareket etmesi ise bölgede güvenlik ikilemlerine yol açmakta ve mevcut sorunlara ilişkin çözüm önerileri geliştirebilme olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. Özellikle İsrail ve Mısır'ın ulusal güvenlik ve enerji güvenlik hassasiyetleri ve bölge dışı aktörlerin desteğiyle oluşturulan dışlayıcı ittifak mekanizmaları yeni güvenlik sorunları meydana getirmektedir.

Doğu Akdeniz'de enerji kaynakları özelinde deniz yetki alanlarının belirlen(eme)mesi sorunlarının önemli nedenlerinden birisi de Kıbrıs meselesidir. GKRY ve KKTC egemenliği altındaki adanın çevresinde keşfedilen hidrokarbon rezervlerinin kullanılması ve işletilmesi konusunda GKRY'nin tek taraflı ve uluslararası hukuka aykırı şekilde bölgedeki girişimleri iki ülke arasındaki ve bölgedeki diğer sorunları derinleştirerek içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. Kıbrıs sorununa ilişkin nihaî çözümlerin geliştirilememesi; Doğu Akdeniz sorununun derinleşmesine, KKTC'nin deniz yetki alanlarındaki hâkimiyetine ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki egemenliğine ve etkinliğine olumsuz olarak yansımaktadır. GKRY ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz ve Ege'deki uluslararası hukuka ve BMDHS'nin ilgili hüküm ve prensiplerine aykırı tutumu ile Türkiye ve KKTC'yi kendi karasularına hapsetme politikası bölgedeki gerilimleri artırmaktadır.

GKRY ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki maksimalist politikaları doğrultusunda Türkiye'nin de deniz yetki alanlarını daraltmak ve Doğu Akdeniz'deki etkinliğini bypass etmek suretiyle enerji nakil boru hatları üzerinden bölge enerji kaynaklarının transferini (EastMed) kendi deniz yetki alanlarından geçişini sağlama amacı bölgedeki gerilimi artırmaktadır. Ayrıca bölge enerji kaynaklarının kullanımı ve paylaşımı konusunda özellikle GKRY, Yunanistan, İsrail ve Mısır arasında oluşturulan ve diğer bölge ülkelerini dışlayıcı ittifaklar ve bu ittifaklara bölge dışı aktörlerin ve AB'nin desteği, bölgesel uzlaşmazlıkların sürekliliğine ve bölge ülkeleri arası kutuplaşmalara neden ol-

maktadır. Bu açıdan GKRY ve Yunanistan'ın hukuksuz Doğu Akdeniz politikalarına AB'nin destek vermesi ve Türkiye başta olmak üzere bölge ülkelerine yaptırım uygulama kararları alması, AB'nin Doğu Akdeniz politikaları doğrultusunda çıkarlarını maksimize etme çabasının sonucudur. Yine Türkiye'nin Libya Mutabakatı'yla Doğu Akdeniz'de edindiği kazanımı kendi çıkarlarına aykırı olarak değerlendiren AB, bir uluslararası mahkeme gibi davranarak Türkiye'nin bölgedeki etkinliğine yönelik raporlar düzenlemeye çalışmaktadır. Bu bakımdan bölgedeki sorunları içselleştiren AB'nin, uluslararası hukuka aykırı hareket eden üyelerinin haklarını korumak suretiyle sorunların tarafı haline geldiği, sorunlara yönelik siyasi bir yaklaşım sergilediği görülmektedir.

Bölgede GKRY, Yunanistan, Mısır ve İsrail ekseninde şekillenen ittifaklar ve Türkiye karşıtı koalisyon, ABD, Fransa ve AB'nin de desteğiyle Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi çevreleme ve yalnızlaştırma politikası izlemektedir. Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuktan doğan haklarını savunmak ve deniz yetki alanları içerisindeki egemenlik haklarını korumakta kararlı olan Türkiye, bölgede yaşanan gelişmelere yönelik diyalog ve işbirliğini savunmakta ve mevcut sorunlara yönelik uluslararası hukuk çerçevesinde yaklaşımlar sergilemektedir. Türkiye, bölgedeki kararlılığını sahada somut bir şekilde desteklemek suretiyle egemenlik haklarının ihlal edilmesinin önüne geçmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin, BM nezdinde yaptığı hukuki girişimler ve bölgede gerçekleştirdiği arama ve sondaj faaliyetleri, kendisinin ve Kıbrıs Türklerinin haklarını korumaya yönelik meşru girişimlerdir. Son yıllarda Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerine hız kazandıran Türkiye, Doğu Akdeniz'de yaptığı tatbikatlarla ve mutabakatlarla bölgedeki etkinliğini ve kararlılığını göstermektedir. Libya hükümetiyle yapılan anlaşma sonrası bölgedeki askeri varlığını da artıran Türkiye, mutabakat ile bölgedeki denklemi lehine çevirmiş ve Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin dahil edilmediği bölgesel denklemlerin ve işbirliği mekanizmalarının işlevsiz kalacağını bir kez daha göstermiştir.

Enerjide büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye açısından Doğu Akdeniz'deki egemenlik alanlarıyla birlikte enerji kaynaklarına erişim konusu ulusal güvenlik meselesidir. Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarına ilişkin olarak egemenliğini muhafaza etme ve arama-sondaj faaliyetleriyle enerji ihtiyacını sağlama açısından sahada ve enerji diplomasisi açısından masadaki etkin mücadelesini sürdüren Türkiye, bölgede bir oldu-bitti ilişkisine izin vermeden enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda çok paydaşlı ve proaktif bir diplomasi yürütmeye çalışmaktadır. Bölgedeki uyuşmazlıklara yönelik çözüm odaklı yaklaşımlar sergileyen Türkiye, bölgesel çıkarlarını ve egemenlik alanlarını

korumaya dönük sert güç ve yumuşak güç araçlarını etkin olarak kullanmaktadır. Ancak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuk kaynaklı haklarından yararlanabilmesi konusunda bölgesel işbirliklerinin yanı sıra Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulması ve sorunun uluslararası kamuoyuna doğru anlatılması oldukça önemlidir. Nitekim bölgede Kıbrıs sorununa kalıcı bir çözüm bulunması, Türkiye ve KKTC'nin Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına yönelik politikalarının etkinliğini artıracak, dolayısıyla Türkiye'ye enerji güvenliği açısından oldukça önemli avantajlar sağlayabilecektir.

Okuma Önerileri

- Braudel, Fernand. *Akdeniz Mekan ve Tarih.* İstanbul: Metis Yayınları, 1990.
- Yaycı, Cihat. *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye.* İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020.
- İnat, Kemal. Ataman, Muhittin ve Duran, Burhanettin. *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları*. İstanbul: SETA, 2020.
- Telci, Numan ve Yorulmaz, Recep. *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz*. Ankara: Ortadoğu Yayınları, 2020.
- Çark, Şenol. *Doğu Akdeniz'de Rekabet Savunma, Diplomasi, Enerji*. İstanbul: Halk Kitabevi, 2021.

Tartışma Soruları

- Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşımı konusundaki anlaşmazlıkların nedenlerini tartışınız.
- Kıbrıs sorununun çözümünün Doğu Akdeniz'deki sorunların çözümüne ve bölgesel barışa etkilerini tartışınız.
- Doğu Akdeniz'deki sorunların çözümüne yönelik bölgesel ve küresel aktörlerin sert güç (yaptırım-savaş) ve yumuşak güç (ikna-işbirliği) stratejilerinin sonuçlarını tartışınız.
- Enerji transferi konusunda Doğu Akdeniz'in önemini ve Türkiye'nin enerji ticaret merkezi olma durumunu ve geleceğini tartışınız.
- Türkiye-Libya deniz sınırı anlaşmalarının, orta ve uzun vadede Doğu Akdeniz'deki dengeler üzerindeki etkisini tartışınız.

Son Notlar

1 Özekin, M. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 16*(33), ss. 1-51. s.1-3.
2 Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji, 4*(6), ss.1-70. s.2.
3 Tziampiris, A. (2019). The New Eastern Mediterranean as a Regional Subsystem. S. Litsas, & A. Tziampiris (Dü) içinde, *The New Eastern Mediterranean Theory, Politics and States in a Volatile Era* (ss. 1-30). Cham, Switzerland: Springer International Publishing. s.23.
4 Broodbank, C. (2013). *The Making of The Middle Sea A History of the Mediterranean from the Beginning to the Emergence of the Classical World.* London: Thames & Hudson. s.408-420.
5 Braudel, F. (1990). *Akdeniz Mekan ve Tarih.* (N. Erkurt, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları. s.76-77.
6 Kalın, İ. (2021). *İslâm ve Batı* (17. b.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları. s. 28-41.
7 Özekin, M. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. s. 9.
8 USGS. (2010). *Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean.* Denver: U.S. Geological Survey Fact Sheet 2010-3014. https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/ (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
9 USGS. (2010a). *Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Nile Delta Basin Province, Eastern Mediterranean.* Denver: U.S. Geological Survey Fact Sheet 2010-3027. https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3027/ (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
10 Oğurlu, E. (2017). Natural Gas In The Eastern Mediterranean: Means of Regional Integration or Disintegration? *EUL Journal of Social Sciences, 8*(1), ss. 35-49. s. 39.
11 Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. s. 11.
12 Karagöl, E., & Özdemir, B. (2017). *Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü.* İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). s. 14.
13 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi. (2001). *1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi.* Ankara: BM Enformasyon Merkezi UNIC. Kısım II. Madde. 2-3.
14 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi. (2001). *1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi* Kısım V. Madde. 56-57.
15 1982 BMDHS'nin 74. ve 83. maddelerinin ilk paragraflarında "sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletler arasında kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırılması (…) hakkaniyete uygun şekilde uluslararası hukuka uygun olarak anlaşma ile yapılacağı" belirtilmiştir.
16 Avcı, H. (2021). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı: Yaşanan Krizler ve Etkileri. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi, 3*(1), ss. 1-22. s. 4.
17 Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. s. 16.
18 Özekin, M. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. s. 12-13.
19 Kalaycı, R. (2021). Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası: Dışlanma ve Sınırlandırılmaya Karşı Hak Arayışı. R. Kalaycı, & İ. Akdoğan (Dü) içinde, *21. Yüzyılda Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri ve Büyük Güçlerle İlişkileri* (ss. 415-462). Ankara: Orion Kitabevi. s. 419.
20 Jones, D. (2010). *Cyprus, Israel Define Sea Border for Energy Search*. Rigzone: https://www.rigzone.com/news/oil_gas/a/102276/cyprus_israel_define_sea_border_for_energy_search/?hmpn=1 (Erişim Tarihi: 04.07.2022).
21 Acer, Y. (2019). *Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı.* İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). s. 10.
22 BBC News Türkçe. (2019). *Doğu Akdeniz: Kıbrıs açıklarında doğalgaz arama krizi nasıl başladı, hangi ülke ne istiyor?* BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246 (Erişim Tarihi: 07.07.2022).
23 Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. s. 20.
24 Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs. (2018). *Greek-Turkish dispute over the delimitation of the continental shelf.* Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs: https://www.mfa.gr/en/issues-of-greek-turkish-relations/relevant-documents/delimitation-of-the-continental-shelf.html (Erişim Tarihi: 10.07.2022).
25 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi. (2001). *1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi* Kısım VI. Madde 74, 83.
26 Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. s. 20-21.

[27] T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2020). *Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı*. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları. s. 20-21.

[28] Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. s. 22.

[29] Bu harita, 2000'li yılların başında İspanya'nın Sevilla Üniversitesi'nden akademisyenler Juan Luis Suárez de Vivero ile Juan Carlos Rodríguez Mateos'un Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasındaki Doğu Akdeniz'deki MEB (Münhasır ekonomik bölge) anlaşmazlığının çözümü için hazırladığı bir haritadır. Ancak adaların anakara gibi değerlendirildiği ve Türkiye ve KKTC'nin deniz yetki alanları göz ardı edilerek uluslararası hukuka aykırı olarak hazırlanan haritada, yalnızca Yunanistan'ın Ege ve Akdeniz'de hak iddia ettiği kıta sahanlığı ve Rum tarafının ilan ettiği MEB alanları dikkate alınmıştır.

[30] Yaycı, age., s. 23-24.

[31] Yaycı, age., s. 25.

[32] Inbar, E. (2014). Israel's Challenges in the Eastern Mediterranean. *Middle East Quarterly, 21*(4), ss. 1-12. s. 1-2.

[33] Bahgat, G. (2014). Alternative energy in Israel: opportunities and risks. *Israel Affairs, 20*(1), ss. 1-18. s. 1-2.

[34] CyprusScene. (2015). *Consortium declares Cyprus gas find commercially viable*. CyprusScene.com: https://cyprusscene.com/2015/06/10/consortium-declares-cyprus-gas-find-commercially-viable/ (Erişim Tarihi: 15. 08.2022).

[35] Paraschos, P. (2013). Offshore Energy in the Levant Basin: Leaders, Laggards, and Spoilers. *Mediterranean Quarterly, 24*(1), ss. 38-56. s. 41.

[36] Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. s. 27-28.

[37] Chossudovsky, M. (2009). War and Natural Gas: The Israeli Invasion and Gaza's Offshore Gas Fields. *Global Research*, ss. 1-8. s. 3-4.

[38] Telci, İ. (2016). İstikrarını Arayan Mısır'ın Enerji Siyaseti. *Ortadoğu Analiz, 8*(72), ss. 62-65. s. 63-64.

[39] Zachmann, G., & Tagliapietra, S. (2015). *Egypt: The catalyst for a new Eastern Mediterranean gas hub?* bruegel: https://www.bruegel.org/blog-post/egypt-catalyst-new-eastern-mediterranean-gas-hub (Erişim Tarihi: 20.08.2022).

[40] Karagöl, E., & Özdemir, B. (2017). *Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü.* s. 20.

[41] EnergyEgypt. (2018). *BP buys 25% stake in Eni's Nour concession offshore Egypt*. EnergyEgypt: https://energyegypt.net/bp-buys-25-stake-in-enis-nour-concession-offshore-egypt/ (Erişim Tarihi: 23.08.2022).

[42] Acar, A., Ekici, S., & Ağır, O. (2021). Bölgesel Sorunların Küreselleşmesi: Doğu Akdeniz Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(4), ss. 1988-2000. s. 1997.

[43] Deloitte. (2018). *Oil & Gas in Cyprus Where Potential Lies.* Nicosia: Deloitte Limited. s. 6.

[44] Deloitte, age., s. 6.

[45] Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. s. 36-37.

[46] Telci, İ., & Yorulmaz, R. (2020). Bölgesel Rekabetten Küresel Güç Mücadelesine Doğu Akdeniz. İ. Telci, & R. Yorulmaz (Dü) içinde, *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz* (ss. 7-18). Ankara: Ortadoğu Yayınları. s. 10.

[47] Karagöl, E., & Özdemir, B. (2017). *Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü.* s. 24.

[48] Özekin, M. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. s. 13.

[49] Şahin, İ. (2019). *Doğu Akdeniz'de Enerji Çatışması ve İşbirliği.* Ankara: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) Yayınları. s. 36.

[50] Karagiannis, E. (2016). Shifting Eastern Mediterranean Alliances. *Middle East Quarterly, 23*(2), ss. 1-11. s. 2-3.

[51] Geropoulos, K. (2020). *East Med Gas Forum Makes Cairo HQ*. New Europe: https://www.neweurope.eu/article/east-med-gas-forum-makes-cairo-hq/ (Erişim Tarihi: 27.08.2022).

[52] Başeren, S. (2010). *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı.* İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları (TÜDAV). s. 7-8.

[53] Korkut, H. (2020). Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz Politikası. İ. Telci, & R. Yorulmaz (Dü) içinde, *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz* (ss. 157-186). Ankara: Ortadoğu Yayınları. s. 179.

[54] BMDHS'nin 74., 77. ve 83. Maddeleri.

[55] BMDHS'nin ve Uluslararası Adalet Divanı'nın; 1971 Tunus-İtalya Anlaşması, 1978 Papua Yeni Gine-Avustralya Anlaşması, 1992 Kanada-Fransa, 1977-1978 İngiltere-Fransa, 1985 Libya-Malta ve 2012 Nikaragua-Kolombiya arasındaki adalar üzerinden şekillenen ve deniz yetki alanlarının ihtilafına yönelik verdiği emsal kararlarda, kapalı ve yarı kapalı denizlerdeki durumlar, adaların büyüklük ve coğrafi konumlarına göre değerlendirilmesi ve ters tarafta bulunan adalar ve bunların kıtasal kıyılara sahip devletlerin açık denizlere çıkışını engellememesi dikkate alınmış ve anakaralar üzerinden deniz yetki alanları sınırlandırılmıştır.

[56] Karagöl, E., & Özdemir, B. (2017). *Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü.* s. 26-28.

[57] Gorodeisky, S. (2022). *State will earn around $50B in taxes by exporting gas to Europe*. Israel Hayom: https://www.israelhayom.com/2022/06/27/state-will-earn-around-50b-in-taxes-by-exporting-gas-to-europe/ (Erişim Tarihi: 30.08.2022).

[58] Reuters. (2022). *U.S. voices misgivings on EastMed gas pipeline -Greek officials*. Reuters News: https://www.reuters.com/business/energy/us-voices-misgivings-eastmed-gas-pipeline-greek-officials-2022-01-11/ (Erişim Tarihi: 01.09.2022).

[59] Kozanhan, M. (2022). Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz. *Anadolu Strateji Dergisi, 3*(2), ss. 55-75. s. 67.

[60] Winrow, G. (2018). Discovery of Energy Reserves in the Levant and Impacts on Regional Security. *Uluslararası İlişkiler, 15*(60), ss. 45-57. s. 54.

[61] Power, S. (2015). *Exploiting and Preventing the Development of Oil and Gas in the Occupied Palestinian Territory.* Ramallah: Al-Haq. s. 34-35.

[62] Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. s. 29.

[63] Henderson, S. (2022). *Israel's Karish Offshore Gas Field: Facts and Figures*. The Washington Institute for Near East Policy: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/israels-karish-offshore-gas-field-facts-and-figures (Erişim Tarihi: 02.09.2022).

[64] Oruç, H. (2020). İsrail ve Filistin'in Doğu Akdeniz Politikası. İ. Telci, & R. Yorulmaz (Dü) içinde, *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz* (ss. 201-240). Ankara: Ortadoğu Yayınları. s. 216.

[65] Karagöl, E., & Özdemir, B. (2017). *Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü.* s. 23.

[66] Telci, İ. (2020). Mısır'ın Doğu Akdeniz Politikası. İ. Telci, & R. Yorulmaz (Dü) içinde, *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz* (ss. 187-200). Ankara: Ortadoğu Yayınları. s. 188-189.

[67] AlJazeera. (2019). *Egypt in $500m settlement with Israel Electric Corp*. AlJazeera: https://www.aljazeera.com/economy/2019/6/17/egypt-in-500m-settlement-with-israel-electric-corp (Erişim Tarihi: (03.09.2022).

[68] Telci, İ. (2020). Mısır'ın Doğu Akdeniz Politikası. s. 190-195.

[69] Ediger, V., Devlen, B., & Bingöl Mcdonald, D. (2012). Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler, 9*(33), ss. 73-92. s. 81.

[70] Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. s. 25-26.

[71] Winrow, G. (2018). Discovery of Energy Reserves in the Levant and Impacts on Regional Security. s. 56.

[72] Statistical Review of World Energy. (2021). *Middle East's energy market in 2020.* London: BP p.l.c. https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-middle-east-insights.pdf?ysclid=l73coa6ou1397988627 (Erişim Tarihi: 04.09.2022).

[73] Ediger, V., Devlen, B., & Bingöl Mcdonald, D. (2012). Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği. s. 77.

[74] Tziampiris, A. (2016). *The New Region of the Eastern Mediterranean*. The Huffpost The World Post: https://www.huffpost.com/entry/the-new-region-of-the-eastern-mediterranean_b_7932916 (Erişim Tarihi: 05.09.2022).

[75] Özekin, M. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. s. 7.

[76] USGS. (2010). *Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean.*

[77] Stocker, J. (2012). No EEZ Solution: The Politics of Oil and Gas in the Eastern Mediterranean. *Middle East Journal, 66*(4), ss. 579-597. s. 579.

[78] Özekin, M. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. s. 3-4.

[79] Çevreleme Politikası (Containment Policy), Soğuk Savaş döneminde ABD tarafından SSCB'nin yayılmacı eğiliminin engellenmesi ve bölgede artan etkinliğinin sınırlandırılmasını hedefleyen doktrin bütünlüğüdür.
[80] Özekin, age., s. 22-23.
[81] Alterman, J., & Malka, H. (2012). Shifting Eastern Mediterranean Geometry. *The Washington Quarterly, 35*(3), ss. 111-125. s. 111.
[82] Bureau of Energy Resources. (2022). *Bureau of Energy Resources*. U.S. Department of State: https://www.state.gov/about-us-bureau-of-energy-resources/ (Erişim Tarihi: 05.09.2022).
[83] Al-Zawawy, M. (2020). ABD'nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Dinamikleri ve Sonuçları. İ. Telci, & R. Yorulmaz (Dü) içinde, Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz (ss. 283-302). Ankara: Ortadoğu Yayınları. s. 289-290.
[84] Ozan, E. (2020). Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 4*(1), ss. 159-188. s. 165-166.
[85] Şahin, İ. (2020). Doğu Akdeniz'de Bölge Dışı Aktörlerin Rolü. İ. Telci, & R. Yorulmaz (Dü) içinde, *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz* (ss. 53-80). Ankara: Ortadoğu Yayınları. s. 58-60.
[86] Al-Zawawy, M. (2020). ABD'nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Dinamikleri ve Sonuçları. s. 284.
[87] Ünver Noi, A. (2019). Doğu Akdeniz'de ABD, AB ve Türkiye İlişkileri Nereye? *EURO Politika, 3*(2), ss. 13-16. s. 14.
[88] Şahin, İ. (2020). Doğu Akdeniz'de Bölge Dışı Aktörlerin Rolü. s. 63.
[89] Karagiannis, E. (2016). Shifting Eastern Mediterranean Alliances. s. 3.
[90] Dimou, A. (2017). Energy as an East Mediterranean Opportunity and Challenge. *National Security Future Journal, 1-2*(18), ss. 81-100. s. 82.
[91] Kagan, F., & Miller, J. (2016). *The New Cold War in the Mediterranean*. American Enterprise Institute: https://www.aei.org/articles/the-new-cold-war-in-the-meditterarenan (Erişim Tarihi: 06.09.2022).
[92] Johnson, K. (2015). *Putin's Mediterranean Power Play in Syria*. Foreign Policy: https://foreignpolicy.com/2015/10/02/putins-mediterranean-power-play-in-syria-navy-tartus-fleet/ (Erişim Tarihi: 06.09.2022).
[93] Salameh, R., & Chedid, R. (2020). Economic and geopolitical implications of natural gas export from the East Mediterranean: The case of Lebanon. *Energy Policy*(140), ss. 1-11. s. 3.
[94] Ozan, E. (2020). Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği. s. 170-173.
[95] Ülger, İ. (2020). Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz Siyaseti. İ. Telci, & R. Yorulmaz (Dü) içinde, *Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz* (ss. 259-282). Ankara: Ortadoğu Yayınları. s. 259-266.
[96] Gomel, G. (2016). Europe and Israel: A Complex Relationship. *Istituto Affari Internazionali (IAI)*, ss. 1-8. s. 1-8.
[97] Behr, T. (2012). The European Union's Mediterranean Policies after the Arab Spring: Can the Leopard Change its Spots? *Amsterdam Law Forum, 4*(2), ss. 76-88. s. 76-88.
[98] Midkiff, A. (2012). Shifting Dynamics in the Eastern Mediterranean: The Developing Relationship Between Greece and Israel. *Perspectives on Business and Economics, 30*, ss. 45-53. s. 47-52.
[99] Yılmaz, E. (2018). Doğu Akdeniz'de Enerji Çıkmazı. *SETA Perspektif*(188), ss. 1-5. s. 3.
[100] AB Komisyonu 2021 Türkiye Raporu. (2021). *AB Genişleme Politikasına İlişkin 2021 Bilgilendirmesi.* Strazburg: Avrupa Komisyonu.
[101] Bakan, S., & Güven, M. (2021). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Örneğinde Bölgesel İşbirliği Örgütlerinin Etkileri ve Akdeniz Üzerine Değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(1), ss. 528-557. s. 548-549.
[102] Erandaç, B. (2019, Mart 4). *Doğu Akdeniz'deki Oyunların Deşifresi*. Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE): https://www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel/dogu-akdenizdeki-oyunlarin-desifresi-kose-yazisi-9695 (Erişim Tarihi: 07.09.2022).
[103] Lika, I. (2020). *Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki Tehlikeli Oyunu.* İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). s. 9-12.
[104] İnat, K. (2020, Ağustos 17). *Fransa'nın Doğu Akdeniz Politikasını Anlamak*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). https://www.setav.org/fransanin-dogu-akdeniz-politikasini-anlamak/ (Erişim Tarih: 08.09.2020).
[105] Lika, I. (2020). *Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki Tehlikeli Oyunu.* s. 12-16.
[106] Bakan, S., & Güven, M. (2021). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Örneğinde Bölgesel İşbirliği Örgütlerinin Etkileri ve Akdeniz Üzerine Değerlendirme. s. 549.

[107] Aydın, F. (2021). Bir Bölge İki Ülke: Doğu Akdeniz Jeopolitiğinde Çin ve Türkiye. *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi, 1*(1), ss. 23-31. s. 24.
[108] Van Der Putten, F. (2016). Infrastructure and geopolitics: China's emerging presence in the eastern mediterranean. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 4*(18), ss. 337-351. s. 338-339.
[109] Obioller, E. (2010). *China's Influence in the Mediterranean*. European Institute of the Mediterranean (IEMed). ss. 23-27. s. 25.
[110] Kemal, İ. (2014). *Doğu Akdeniz ve Çin*. Londra Gazete: https://londragazete.com/koseyazilari/12774/dogu-akdeniz-ve-cin/ (Erişim Tarihi: 09.09.2022).
[111] Ghafar, A., & Jacobs, A. (2020). *China in the Mediterranean: Implications of expanding Sino-North Africa relations.* Global China Assessing China's Growing Role in the World. Washington DC.: Brookings. s. 1-12.
[112] Akdağ, Z. (2021). *Küresel Hegemonya Mücadelesi Yükselen Çin.* Ankara: Nobel Yayınları. s. 197.
[113] Keskin Ata, F. (2021). Doğu Akdeniz'e Jeopolitik Açıdan Bir Bakış: Enerji ve Siyaset. *Doğu Akdeniz Sempozyumu - Doğu Akdeniz Sorunlarına Hukuki ve Siyasi Yaklaşım ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Çözümdeki Muhtemel Rolü* (ss. 57-86). Ankara: TBMM Basımevi. s. 64-65.
[114] OECD. (2018). China's Belt and Road Initiative in the Global Trade, Investment and Finance Landspace. *OECD Business and Finance Outlook 2018.* içinde Paris: OECD Publishing. s. 11.
[115] Mackinder, H. (1996). *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction.* Washington DC.: National Defense University Press. s. 54-61.
[116] Mahan, A. (1969). *The Influence of Sea Power Upon History 1660–1783* (15. b.). Boston: Little, Brown and Co. s. 1-24.
[117] De Seversky, A. (1942). *Victory Through Air Power.* New York: Simon and Schuster Inc. s. 85.
[118] Spykman, N. (1942). *America's Strategy in World Politcs.* New York: Harcourt, Brace and Company. s. 180-184.
[119] Spykman, N. (1938). Geograhy and Foreign Policy, I. *The American Political Science Review, 32*(1), ss. 28-50. s. 46.
[120] Huntington, S. (2015). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (14. b.). (M. Turhan, & C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Okyanus Yayınları.
[121] Özekin, M. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. s. 4.
[122] Özekin, age., s. 15.
[123] Aydın, M., & Dizdaroğlu, C. (2018). Levantine Challenges on Turkish Foreign Policy. *Uluslararası İlişkiler, 15*(60), ss. 89-103. s. 90.
[124] Turan, İ. (2011). Turkey and the Mediterranean: Balancing Geopolitics and Geo-Economics. *The German Marshall Fund of the United States*, ss. 1-6. s. 1.
[125] Başeren, S. (2010). *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı.* s. 28-30.
[126] Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. s. 33.
[127] Yaycı, age., s. 32-37.
[128] T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2010). *No: 288, 21 Aralık 2010, İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hk.* Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 10.09.2022).
[129] Avcı, H. (2021). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı: Yaşanan Krizler ve Etkileri. s. 4-5.
[130] 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi. (2001). *1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi.* Madde, 74-83.
[131] Şahin, İ. (2019). *Doğu Akdeniz'de Enerji Çatışması ve İşbirliği.* s. 8-10.
[132] Tziarras, Z. (2016). Israel-Cyprus-Greece: A Comfortable Quasi-Alliance. *Mediterranean Politics, 21*(3), ss. 407-427. s. 411-412.
[133] Ünay, S. (2021). Doğu Akdeniz'de Küresel Rekabet ve Türkiye'nin Konumu: Enerji Jeopolitiği, Güvenlik, Kalkınma Ekseni. M. Ak, H. Alkan, & M. Ünver (Dü) içinde, *Coğrafya, Tarih ve Uluslararası Hukuk Boyutlarıyla Küresel ve Bölgesel Denklemde Ege ve Doğu Akdeniz* (ss. 363-388). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi. s. 369.
[134] İnat, K., & Duran, B. (2020). Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Parametreleri. K. İnat, M. Ataman, & B. Duran (Dü) içinde, *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları* (1. b., ss. 9-32). İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). s. 20.
[135] İnat, K. (2020). *Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası: Hedefler, Araçlar, Yöntemler*. Kriter: https://kriterdergi.com/dosya-dogu-akdenizde-ne-oluyor/turkiyenin-dogu-akdeniz-politikasi-hedefler-araclar-yontemler (Erişim Tarihi: 11.09.2022).

[136] Maltezou, R. (2018). *Cyprus accuses Turkey of blocking ship again in gas exploration standoff*. Reuters: https://www.reuters.com/article/us-cyprus-natgas-turkey-idUSKCN1G71MF (Erişim Tarihi: 11.09.2022).

[137] "Navigational Telex" kelimelerinin kısaltılarak birleştirilmesiyle ortaya çıkan kavramdır. Denizcilere hava durumu, seyir bilgileri, acil durumlar, emniyet bilgileri ve çalışma yapılan sahalar hakkında bilgi veren uydu destekli deniz haberleşme sistemidir.

[138] Ergan, U. (2021). *Türk gemisi, Nautical Geo'yu kovaladı! Şımarıklığa tokat gibi 'manevra'*. Hürriyet: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-gemisi-nautical-geoyu-kovaladi-simarikliga-tokat-gibi-manevra-41910044 (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

[139] Babacan, A. (2020). *Türkiye'nin Doğu Akdeniz Diplomasisi*. Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-nin-dogu-akdeniz-diplomasisi/1961752 (Erişim Tarihi: 12.09.2022).

[140] Yaycı, C. (2020). *Libya Türkiye'nin Denizden Komşusudur.* İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi. s. 86.

[141] Özekin, M. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. s. 40.

[142] Yaycı, C. (2020). Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Andlaşmasının Sonuç ve Etkileri. *Kriter, Yıl: 4.* Sayı 42.

[143] Acer, Y. (2019). *Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı.* s. 1.

[144] T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2020). *Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı.* s. 32.

[145] Kalaycı, R. (2021). Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası: Dışlanma ve Sınırlandırılmaya Karşı Hak Arayışı. s. 449.

[146] Duran, B., & Kekilli, E. (2020). Türkiye'nin Libya İnisiyatifi ve Değişen Dengeler. B. Duran, & M. Ataman (Dü) içinde, *Libya Krizi Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Politikaları* (ss. 15-32). İstanbul: SETA. s. 22-23.

[147] Tuna, F. (2020). Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi, 2*(1), ss. 74-87. s. 84.

[148] Abdullahzade, C. (2021). Uluslararası Hukukta Deniz Yetki Alanları ve Doğu Akdeniz Bağlamında Türkiye'nin Egemen Hakları. *Doğu Akdeniz Sempozyumu - Doğu Akdeniz Sorunlarına Hukuki ve Siyasi Yaklaşım ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Çözümdeki Muhtemel Rolü* (ss. 113-154). Ankara: TBMM Basımevi. s. 144.

[149] International Crisis Group. (2020). *Turkey Wades into Libya's Troubled Waters.* Brussels, Belgium: Europe Report No 257. s. 3-13.

[150] Ozan, E. (2020). Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği. s. 175-179.

[151] Kısacık, S., & Gülbay, A. (2022). 2000 Sonrası Türkiye ve Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki Güvenlik ve Enerji Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları, 130*(257), ss. 435-470. s. 464-465.

[152] İlgili mutabakatın BM tarafından meşru kabul edilmesi ve onaylanması dolayısıyla ilerleyen dönemlerde yaşanacak muhtemel bir hükümet değişikliği mutabakat muhtırası üzerinde olumsuz bir sonuca neden olmayacaktır. Viyana Antlaşmalar Hukuku'na ve uluslararası teamül hukukuna göre ilgili mutabakatın tarafların rızasıyla yapılması dolayısıyla hükümetlerin değişmesi durumunda antlaşmaların bağlayıcılığına etkisi bulunmamaktadır.

[153] Yaycı, C. (2020). Libya Türkiye'nin Denizden Komşusudur.

[154] Kökçam, S. (2022). *Libya'yla Yeni Muhtıra: Türk Şirketlere Hidrokarbon Yetkisi*. TRT Haber: https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyayla-yeni-muhtira-turk-sirketlere-hidrokarbon-yetkisi-713376.html (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

[155] T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2020). *Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı.* s. 38.